

Odborné činnosti poskytované deťom/žiakom v oblasti kariérovej výchovy a kariérového poradenstva

Autori: Ing. Ivona Blahovcová
PhDr. Ľubomíra Dunčáková
Doc. PhDr. Marian Groma, CSc.
PhDr. Alena Hrašková, MPH
Mgr. Štefánia Hrivňáková,
Mgr. Mária Jaššová
Mgr. Eva Kaufmann
Mgr. Eva Kozelnická

Hodnotitelia: Mgr. Peter Humay,
Mgr. Ivan Moravčík

Recenzent: Mgr. Martin Martinkovič, PhD.

Aktualizácia štandardu sa realizovala v roku 2024.

Obsah

1. Úvod do problematiky	4
2. Teoretické východiská.....	5
2.1. Slovník používaných pojmov	6
3. Posudzovanie kariérového vývinu a diagnostika v kariérovej výchove a kariérovom poradenstve (KVakP).....	9
3.1. Metódy a postupy na posudzovanie kariérového vývinu.....	10
3.2. Diagnostika v KVakP - dôvody a metódy realizácie.....	11
3.3. Rámce zodpovednosti	16
3.4. Špecifiká diagnostiky v KVakP pre žiakov so zdravotným znevýhodnením	17
3.5. Diferenciálna diagnostika v súvislosti s kariérovým vývinom	20
4. Intervencie v KVakP	21
4.1. Nepriame intervencie.....	22
4.1.1. Systémové intervencie kariérových poradcov v KVakP	23
4.1.2. Nepriame intervencie prostredníctvom triedneho učiteľa a ostatných PZ	26
4.1.3. Spolupráca so ZZ a rodinou	26
4.1.4. Spolupráca s inými aktérmi.....	28
4.2. Priame intervencie	28
4.2.1. Priame intervencie skupinovej KVakP a preventívne programy.....	29
4.2.2. Rovesnícke skupiny, mentoring a tutorstvo	31
4.2.3. Poskytovanie relevantných informácií o trhu práce, povolaniach, možnostiach nadväzného vzdelávania a ďalšieho kariérového rozvoja	31
4.2.4. Sprostredkovanie priameho kontaktu so svetom práce.....	32
4.2.5. Sprostredkovanie kontaktu so štúdiom SŠ alebo VŠ.....	32
4.2.6. Individuálne kariérové poradenstvo	32
4.2.7. Žiacke kariérové portfólio	33
4.3. Intervencie pre žiakov so zdravotným znevýhodnením.....	34
4.3.1. Intervencie v podmienkach získaného zdravotného postihnutia	35
4.4. Intervencie pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia	36
4.4.1. Kariérové poradenstvo pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (ďalej len „SZP“)	36
4.4.2. Intervencie pre deti zo SZP	37
4.5. Intervencie pre žiakov s intelektovým nadaním.....	38
5. Príklad z praxe	39
6. Literatúra.....	40

Zoznam skratiek a vymedzenie základných pojmov

ADHD	Attention and hyperactivity disorder (prekl. porucha aktivity a pozornosti)
ANEPS	Asociácia nepočujúcich Slovenska
CV	curriculum vitae (prekl. životopis)
GDPR	Children's Data and Parental Consent under the GDPR (prekl. Zákon o ochrane osobných údajov)
KVaKP	kariérová výchova a kariérové poradenstvo
MDT	multidisciplinárny tím
MŠ	materská škola
NROZP	Národná rada občanov so zdravotným znevýhodnením
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (prekl. Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj)
OZ	odborný zamestnanec
PZ	pedagogický zamestnanec
SŠ	stredná škola
SZP	sociálne znevýhodnené prostredie
ŠPT	školský podporný tím
ŠVVP	špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby
TU	triedny učiteľ
ÚPSVaR	Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
VŠ	vysoká škola
ZŠ	základná škola
ZZ	zákonný zástupca

1. Úvod do problematiky

Rýchlo sa meniaci svet práce, v ktorom sa uplatňujú nové trendy ako globalizácia, automatizácia, robotizácia a digitalizácia, spolu s tlakom na výkon a konštantným tokom informácií, prináša neustále nové výzvy v životoch ľudí. Vo svete práce sa zodpovednosť za pracovný život prenáša od zamestnávateľov smerom k jednotlivcom. Nové generácie vstupujúce na trh práce vytvárajú inovatívne spôsoby vlastnej seberealizácie, nové formy práce pre seba aj pre iných a prinášajú navyše aj témy zmyslu práce, slobody, ekológie a rovnováhy pracovného a osobného života.

Jednoduchá pracovná dráha v rámci jedného povolania/profesie dávno nie je prevažujúca. Ľudia menia pozície a povolania niekoľkokrát za život, alebo sa mení náplň práce v nich. Dynamicky vznikajú nové povolania a nové možnosti uplatnenia sa vo svete práce. Vznik mnohých povolaní a činností, ktorými si ľudia budú zabezpečovať svoje živobytie, dnes nedokážeme predvídať, a teda nemožno ani s určitosťou povedať, na rozvoj akých znalostí a zručností sa pri výchove a vzdelávaní zamerať. Vieme však odhadnúť z publikovaných prognostických štúdií, že čoraz viac sa bude klásť dôraz na celoživotné učenie sa, adaptabilitu a flexibilitu, sebariadenie, sebaúčinnosť, inovatívnosť, otvorenosť k zmene a schopnosť nachádzať nové príležitosti. Rozvoj týchto zručností umožní pripraviť sa na budúcnosť, nech už bude akákoľvek.

Z hľadiska prognóz vývoja zamestnanosti je viac ako tretina pracovných miest na Slovensku v blízkej budúcnosti ohrozená, v dôsledku postupného zavádzania automatizácie a robotizácie do rôznych oblastí hospodárstva (OECD, 2019). Už dnes existuje disparita medzi voľnou pracovnou silou s nedostatočnou alebo nevhodnou kvalifikáciou a voľnými pracovnými miestami. V príprave žiakov na budúci svet práce je preto potrebné zamerať sa na konkrétnejšie prepojenie škôl so svetom práce, na neustály vzájomný dialóg medzi aktérmi sveta práce a vzdelávacími a poradenskými inštitúciami v cielenejšej príprave žiakov na adaptovanie sa na svet práce a na celoživotné učenie sa a následné rekvalifikácie.

Vytváranie predpokladov na uplatnenie sa v budúcom svete potrebujú všetci žiaci, bez ohľadu na ich sociálne prostredie, zdravotné či iné znevýhodnenia, už od najranejšieho veku, v predprimárnom vzdelávaní detí. Kariérová výchova a kariérové poradenstvo spolu s inými odbornými disciplínami sa žiakom so zdravotným znevýhodnením, žiakom s horším prospechom a žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia navyše pokúšajú vyrovnávať príležitosti, umožňujú stať sa plnohodnotnou súčasťou sveta práce a znižujú mieru nutnej inštitucionálnej podpory v dospelosti.

Dynamické premeny sveta práce predstavujú výzvu na hľadanie a uplatnenie takých opatrení, ktoré pripravujú a zosúladia myslenie a správanie človeka s meniacimi sa vonkajšími podmienkami, pri súčasnom rozvíjaní schopností človeka meniť tieto podmienky tak, aby nakoniec boli nielen prijateľné, ale aj obohacujúce pre neho samotného aj pre celú spoločnosť. Kariérové poradenstvo disponuje potenciálom pomôcť zosúladiť meniace sa podmienky sveta práce počas celého života človeka, uvedomiť si a prijať osobnú zodpovednosť za rozvoj svojej kariéry a dôsledky rozhodnutí pre seba samého a svoje okolie.

Kariérové poradenstvo, ktoré pripravuje žiakov na odlišný svet práce budúcnosti, nadobúda novú podobu a vyžaduje si smerovanie od jednorazových intervencií pri rozhodovaní o voľbe povolania v tranzitívnych (prechodových) obdobiach k oveľa väčšiemu dôrazu na dlhodobý proces rozvoja zručností pre riadenie kariéry a ich začleňovania do výchovy a vzdelávania. Tento proces sprístupňuje, organizuje a programovo riadi kariérová výchova a kariérové poradenstvo (ďalej len „KVaKP“), ktoré súčasne celý proces analyzuje a vyhodnocuje, intervenuje do kariérového vývinu jednotlivca a pôsobí preventívne so zohľadnením faktu, že kariérový vývin a kariérový rozvoj prebieha celoživotne. Kariérová výchova a kariérové poradenstvo sa v praxi opiera o kariérové teórie.

2. Teoretické východiská

Teórie kariérového vývinu sa vzájomne líšia v tom, na ktoré faktory ako determinanty kariérového vývinu kladú dôraz. Rovnako sa odlišujú v tom, ktoré intervencie v rámci procesov výchovy a poradenstva považujú pre kariérový vývin za najvýznamnejšie. Dobrá orientácia v kariérových teóriách a ich praktická aplikácia, v súlade s rozmanitými individuálnymi potrebami žiakov z rôznych sociálno-kultúrnych kontextov, sú dôležitými predpokladmi poskytovania kvalifikovanej a cielenej kariérovej výchovy a kariérového poradenstva.

Ich výber podlieha sledovanému zámeru, napríklad zosúladiť osobnostný typ a model prostredia (Holland), zohľadniť vývinové faktory a realizovať vhodné úlohy v jednotlivých vývinových obdobiach (Super), napomáhať rozvoju vnímanej sebaúčinnosti a procesu rozhodovania (Bandura, Lent), utvárať, konštruovať kariéru v súlade s inými životnými rolami a nadobudnúť schopnosť kariérovej adaptability ako pripravenosti na zvládanie úloh kariérového rozvoja, kariérových tranzícií a osobných náročných situácií (Savickas), riešiť obmedzujúce faktory sociálneho kontextu a sociálnej spravodlivosti v kariérovom rozvoji všetkých ľudí (Hooley) a pod. Poskytovatelia kariérovej výchovy a kariérového poradenstva majú poznať výhody a nevýhody jednotlivých kariérových teórií a ich praktickú aplikáciu, ako aj posudzovacie nástroje jednotlivých teórií a formy a metódy práce, v ktorých sa kariérové teórie uplatňujú v praxi.

Moderné kariérové poradenstvo čoraz viac reaguje na rôznorodosť populácie a prispôsobuje sa jej svojím obsahom a metódami práce. Kariérová výchova a kariérové poradenstvo v školách so systematickým a multidisciplinárnym prístupom všetkých zainteresovaných aktérov zohráva významnú úlohu pre všetkých žiakov, aby sa využil potenciál každého a podporil kariérový vývin smerom k vyššej uplatniteľnosti vo svete práce.

Kariérová výchova a kariérové poradenstvo v školskom systéme predstavuje starostlivo naplánovaný program získavania zručností pre riadenie kariéry – vo vzdelávaní, odbornej príprave a na pracovisku praktickej prípravy. Pomáha žiakovi vidieť súvislosti medzi učebným obsahom a možnou budúcou kariérou a prijímať informované rozhodnutia pri výbere školy a budúceho povolania, rozvíja zručnosti a vedomosti potrebné k rozvoju a riadeniu kariéry a pomáha efektívne sa orientovať v rozmanitých a zložitých kariérových situáciách po celý život.

Významnou úlohou kariérovej výchovy a kariérového poradenstva je poskytovanie komplexnej podpory v tranzitívnych obdobiach. Cieľom je podporiť proces prijímania nových rol a adaptovania sa na ne v nových životných situáciách (pri prechode do základnej školy ďalej len „ZŠ“, vrátane škôl pre žiakov v kategórii ŠVVP, strednej školy (ďalej len „SŠ“), prechode zo školy do zamestnania a pod.).

Nové príležitosti v kariérovej výchove a kariérovom poradenstve otvárajú nedávne legislatívne úpravy, ktoré umožňujú zaradenie odborných zamestnancov v sieti poradenských zariadení v kategórii kariérový poradca¹ a pedagogických zamestnancov (ďalej len „PZ“) a odborných zamestnancov (ďalej len „OZ“) v školách do kariérovej pozície kariérový poradca².

Medzi hlavné činnosti kariérového poradcu zariadenia poradenstva a prevencie patria diagnostická činnosť predpokladov a záujmov žiaka, poskytovanie informačnej a konzultačnej činnosti, individuálneho a skupinového kariérového poradenstva pre žiakov a ich zákonných zástupcov (ďalej len „ZZ“), koordinácia činnosti pri poskytovaní a výmene informácií medzi žiakmi a ich ZZ a metodické usmerňovanie kariérového poradenstva v školách a školských zariadeniach, ako aj spolupráca s

¹ § 26 ods.2 zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch

² § 36 ods. 1 písm. j) , ods. 2 písm. b). ods. 4 zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch

inštitúciami odborného vzdelávania a prípravy, so zamestnávateľmi a SŠ a vysokými školami ((ďalej len „VŠ“). Poradenským zariadeniam v sídle kraja pribudli koncepčné, metodické a supervízne činnosti vo vzťahu k výkonu kariérového poradenstva v školách a zariadeniach poradenstva a prevencie na území príslušného kraja a podieľanie sa na vzdelávaní v oblasti kariérového poradenstva.³ Kariérová výchova a kariérové poradenstvo týmito legislatívnymi úpravami získali významné postavenie v systéme poradenstva a prevencie. Otvorili sa tak nové možnosti vzájomnej spolupráce poradenských zariadení a škôl pri tvorbe, plánovaní a realizácii kariérovej výchovy a kariérového poradenstva a pri poskytovaní dlhodobej podpory kariérového vývinu všetkým deťom a žiakom. V legislatíve je používaný výhradne pojem kariérové poradenstvo, čo je strešným pojmom kariérového poradenstva a kariérovej výchovy používaných v tomto dokumente.

2.1. Slovník používaných pojmov

Kariéra - tento pojem sa začal používať od sedemdesiatych rokov minulého storočia a postupne nahrádzal dovtedy zaužívaný pojem „povolanie“, ktorý s významom prípravy a jednorazového rozhodnutia o celoživotnom uplatnení sa vo svete práce už nevystihoval realitu. Pojem kariéra prináša širší význam, hovorí o celkovom uplatnení sa v živote, so súhrnom všetkých aktivít, prostredníctvom ktorých človek naplňa svoju životnú a profesijnú rolu, resp. svoj životný a pracovný príbeh. Deje sa tak postupným nadobúdaním nových kompetencií pre život v rôznorodých pracovných a iných rolách, počas celého života.

Kariérový poradca - rozlišujeme odbornú kategóriu kariérový poradca v poradenskom zariadení a pozíciu kariérového poradcu v škole, kde býva činnosťou kariérového poradenstva poverený OZ alebo PZ. Kariéroví poradcovia disponujú poradenskými kompetenciami v poskytovaní dlhodobej podpory v oblasti kariérového vývinu individuálneho žiaka a kariérového rozvoja skupín.

Kariérový poradca v poradenskom zariadení⁴ realizuje diagnostickú činnosť predpokladov a záujmov žiaka, výchovnú činnosť zameranú na usmerňovanie kariérového vývinu žiaka a rozvoj zručností riadenia vlastnej kariéry, koordinuje poskytovanie informácií medzi žiakmi, ZZ, SŠ a VŠ o potrebách trhu práce, poskytuje informačnú a konzultačnú činnosť, individuálne a skupinové poradenstvo pre žiakov a ich ZZ, metodicky usmerňuje činnosť kariérového poradenstva vo zverených školách a školských zariadeniach a spolupracuje s inštitúciami odborného vzdelávania a prípravy, ako aj so zamestnávateľmi.

Kariérový poradca v škole⁵ vykonáva špecializovanú činnosť zameranú na usmerňovanie kariérovej výchovy žiaka a rozvoj zručností riadenia vlastnej kariéry, vykonáva poradenskú a informačnú činnosť pre žiaka, ZZ a zástupcu zariadenia a poskytuje súčinnosť príslušným poradenským zariadeniam.

Špecializovanú činnosť kariérového poradenstva v škole môže vykonávať aj PZ alebo OZ v kariérovej pozícii školský poradca⁶ alebo riaditeľ môže činnosťou kariérového poradcu poveriť aj školského špeciálneho pedagóga alebo OZ⁷. V ďalšom texte používame označenie „kariérový poradca v škole“ pre všetkých, ktorí sú touto činnosťou poverení, či už ide o výchovného poradcu, školského poradcu alebo ktoréhokoľvek iného PZ alebo OZ.

Kariérové poradenstvo v systéme školstva je inkluzívny proces, umožňujúci všetkým deťom a žiakom nadobúdať zručnosti pre riadenie kariéry v rôznych vývinových obdobiach tak, aby si dokázali

³ § 26 ods. 2 zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch

⁴ § 26 zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch

⁵ § 131 ods. 2 písm. d) zákona 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon)

⁶ § 36 ods. 1 písm. j), § 36 ods. 2 písm. b) zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch

⁷ § 36 ods. 3 a 4 zákona 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch

utvárať zmysluplný osobný a spoločensky relevantný pracovný život. Amundson (2011) definuje kariérové poradenstvo ako „proces, v ktorom poradca spolupracuje s klientmi, pomáha im pri ujasňovaní, špecifikovaní, implementovaní a prispôsobovaní sa rozhodnutiam, ktoré sa spájajú s prácou. Kariérové poradenstvo sa zameriava na interakciu medzi prácou a ostatnými životnými rolami”.

Podľa Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (OECD) je kariérové poradenstvo sprevádzanie systematickým procesom poskytovania a prepájania informácií o svete práce so sebahodnotením, s cieľom uľahčiť individuálny kariérový rozvoj a rozhodovanie. Zameriava sa na sprevádzanie jednotlivcov každého veku a v ktorejkoľvek fáze ich života pri voľbe ďalšieho vzdelávania, odbornej prípravy a povolania a pri riadení svojej kariéry. Kariérové poradenstvo sa môže vykonávať v školách, školských zariadeniach, inštitúciách poskytujúcich odbornú prípravu, univerzitách a VŠ, na úradoch práce, na pracoviskách, v treťom sektore, na komunálnej úrovni a v súkromnom sektore. Má individuálnu alebo skupinovú formu, realizuje sa osobne alebo dištančnou formou (vrátane dištančného poradenstva a podporou internetových stránok s kariérovými témami). Kariérové poradenstvo zahŕňa poskytovanie kariérových informácií (v tlačenej, elektronickej alebo inej forme), posudzovacie nástroje, poradenské rozhovory, programy kariérového vzdelávania (zamerané na podporu rozvoja sebapoňatia a zručností pre riadenie kariéry) a praktické stáže a programy (prehľad možností na získanie praktických skúseností pred voľbou), programy na vyhľadávanie práce, podporu v tranzitívnych obdobiach.

Kariérová výchova v škole sa zameriava na rozvoj vedomostí, zručností, postojov a získavanie pracovných skúseností a návykov žiakov prostredníctvom uceleného plánovaného programu prepájania skúseností a učenia v škole s prácou. Cieľom kariérovej výchovy je, aby sa žiaci naučili vnímať zmysluplnosť práce vo svojom živote a získali k nej postoj ako k dôležitej súčasti plnohodnotného a uspokojivého života. Kariérová výchova sa zameriava aj na odbúravanie predsudkov a rodových, sociálnych a ďalších stereotypov a na sociálno-emocionálne posilňovanie žiakov, aby sa dokázali slobodne rozhodovať v súvislosti so svojou životnou dráhou. Realizácia kariérovej výchovy prebieha v škole v rámci bežnej výučby integráciou v jednotlivých predmetoch, v medzipredmetových vzťahoch, vo výchovnej činnosti a v mimoškolských aktivitách. Realizuje sa aj v špeciálnych výchovných zariadeniach a v školských internátoch.

Kariérový tím - kariérový poradca ako člen školského podporného tímu môže iniciovať vytvorenie samostatného kariérového subtímu, ktorého členovia spolupracujú pri vytváraní plánu KVaKP a jeho implementácii v škole. Vhodnými členmi kariérového tímu sú vedúci metodických združení, vedúci predmetových komisií⁸ (ak sú v škole zriadení) a iní PZ a OZ so záujmom o spoluprácu na rozvíjaní KVaKP v škole. Kariérový poradca s kariérovým subtímom podporujú ostatných PZ v realizácii kurikulárnych tém aj mimokurikulárnych aktivít KVaKP zameraných na cielenejšiu prípravu žiakov na praktický život. Pri tvorbe kariérového tímu, plánovaní činnosti KVaKP a ich implementácii môže kariérový poradca v škole požiadať o metodickú a organizačnú podporu kariérového poradcu príslušného poradenského zariadenia.

Posudzovanie kariérového vývinu - je novovytvorený pojem v kontexte KVaKP na Slovensku. Ide o dlhodobý proces identifikovania potenciálu, potrieb a prípadných bariér v oblasti kariérového vývinu jednotlivca. Predstavuje kvalitatívny posun od jednorazového normatívneho aktu, ktorého výstupom je statické zhodnotenie aktuálneho stavu. Prebieha v širšom časovom období, opakovane. Je kritickou súčasťou vzdelávania v rámci kariérovej výchovy, dokumentuje procesy zmien v kariérovom vývine, poskytuje dôležité informácie pred prechodom do ďalších vývinových období. Posudzovanie kariérového vývinu je skúmaním toho, ako sa v priebehu času menia a rozvíjajú schopnosti, zručnosti, hodnoty, osobnosť a záujmy žiaka a nakoľko sú v súlade so školskými výsledkami a kariérovými

⁸ § 1 ods. 3 písm. a) b) vyhlášky 223/2022 Z. z. o základnej škole

plánmi. Jeho výsledkom je identifikácia silných stránok, oblastí rozvoja, potenciálu, kariérovej adaptability, záujmov a schopností, ujasnenie si hodnôt, preskúmanie ich zhody s kariérovými (profesijnými) oblasťami, a to prevažne na báze sebahodnotiacich nástrojov.

Jednotlivca môže viesť i k zmene v jeho preferenciách, umožňuje mu pretvárať predstavy o sebe samom a nájsť si tak miesto vo svete práce, v dôsledku nového učenia získaného prostredníctvom jeho nástrojov.

Intervencie v KVaKP - všeobecný význam pojmu intervencia je „zásah, zákrok v niečí prospech“. V KVaKP intervencie chápeme ako vopred naplánované a systematické postupy realizované v prospech podpory kariérového vývinu žiaka. V týchto postupoch a činnostiach rozlišujeme nepriame a priame vykonávanie intervencií. Za nepriame intervencie považujeme postupy a činnosti v prospech podpory kariérového vývinu žiaka, realizované sprostredkované, bez priamej účasti žiaka, prostredníctvom podpory multidisciplinárneho tímu odborníkov v poradenskom zariadení, podpory ZZ a prostredníctvom metodickej podpory kariérových poradcov v poradenských zariadeniach a v školách. V školách sa vykonávajú nepriame intervencie prostredníctvom podpory (metodickej a koordinačnej) kariérových poradcov, triednych učiteľov, učiteľov, školských, podporných alebo kariérových tímov, vrstovníckych skupín. Nepriame intervencie sekundárne pôsobia aj na systém, v ktorom sa žiak nachádza - na rodinu a školskú triedu. Za priame intervencie považujeme postupy, v ktorých kariérový poradca v poradenskom zariadení, multidisciplinárny tím v poradenskom zariadení, kariéroví poradcovia v školách, triedni učitelia, učitelia, školské podporné tímy, rôzni aktéri v školskej a mimoškolskej činnosti priamo pracujú so žiakom. Ide o priamy kontakt, odborné pôsobenie a podporné činnosti s cieľom vyvolať pozitívnu zmenu v kariérovom vývine žiaka. Môžu byť realizované skupinovú alebo individuálnou formou. Intervencie v KVaKP sú určené všetkým žiakom dlhodobo a nie sú priamo naviazané len na tranzitívne obdobia a na diagnostiku, ale na poskytovanie podpory v jednotlivých etapách kariérového vývinu.

Kariérový vývin, podobne ako prirodzený vývin človeka, je celoživotným cyklickým procesom dozrievania, rozvoja, zmien a adaptácie. Ide v ňom proces utvárania kariéry a svojho života podľa vývinových etáp, ovplyvnený sociálnym prostredím, v ktorom sa človek nachádza. V jednotlivých etapách kariérového vývinu si vytvára vlastné, veku primerané kariérové predstavy, učí sa novým zručnostiam, formuje štýly rozhodovania a integruje svoje životné roly v súlade so svojimi hodnotami a sebapoňatím v týchto rolách. Utváranie životných rol, získavanie zručností a vedomostí sa deje na základe skúseností v každodennom živote a aj na základe záujmov, postojov, presvedčení a rolových vzorov. V každej etape kariérového vývinu sú zastúpené úlohy, ktoré je potrebné realizovať so zohľadnením individuálneho vývinového tempa a poskytovať zvýšenú podporu žiakom, ktorí ju potrebujú. Kariérový vývin je celoživotný proces, ktorý reflektuje aj na situačné, osobné a spoločenské zmeny a ich dopady na kariérovú cestu jednotlivca a jeho rozhodnutia. Kariérový vývin nie je len o voľbe povolania, o svete práce a kariérovej ceste, ale aj o utváraní vlastného života v celospoločenskom kontexte meniaceho sa sveta.

Zručnosti pre riadenie kariéry (CMS - Career Management Skills) sú špecifické zručnosti, ktoré umožňujú samostatne si plánovať a riadiť svoj pracovný život. Rozvoj zručností pre riadenie kariéry sa cyklicky realizuje v troch oblastiach:

- a) sebaexplorácia: uvedomenie si svojich silných stránok, záujmov a hodnôt, schopnosť sebareflexie, stanovenia cieľov a identifikácia individuálnych zdrojov;
- b) kariérová explorácia: pochopenie zákonitostí a požiadaviek vonkajšieho sveta a sveta práce, preskúmanie a porovnanie rôznych kariérových možností a profesijných dráh;
- c) riadenie a plánovanie vlastnej profesijnej a vzdelávacej dráhy a kontinuálne utváranie svojho života.

Plánovanie kariéry je nepretržitý proces stanovovania si kariérových cieľov a identifikácie spôsobov ich dosahovania. Prostredníctvom kariérového plánovania žiak identifikuje a posudzuje svoje schopnosti a záujmy, ciele, identifikuje svoje potenciálne rozvojové oblasti, atď. Zvažuje alternatívne kariérové príležitosti, stanovuje v nich kariérové ciele a plánuje konkrétne rozvojové aktivity. Pri tvorbe, vyhodnocovaní a plánovaní ďalších krokov rozvoja môže žiaka sprevádzať kariérový poradca, triedny učiteľ, rovesníci, rodičia a rodiny, s možným využitím nástrojov rozvoja tútorstva, mentoringu, koučovania a i.

Tranzícia je dynamický proces emocionálnej a sociálnej adaptácie a adaptácie na požiadavky vzdelávania žiaka v novom kontexte, pri prirodzenom prechode celej vekovej skupiny žiakov z jednej školy na inú alebo do sveta práce (napríklad z materskej školy (ďalej len „MŠ“) do ZŠ, zo ZŠ do SŠ alebo časti žiakov pri prechode do inej školy (napríklad v piatom ročníku na viacročné gymnáziá), alebo individuálnych žiakov, napríklad pri zmene školy z dôvodu presťahovania rodiny. Proces tranzície charakterizuje zmena sociálnej pozície a role žiaka, a tým i nutnosť vidieť seba, svoje schopnosti a zručnosti v kontexte nového prostredia a jeho požiadaviek. Aj keď sú tranzície v systéme a štruktúre vzdelávania prirodzené, v súvislosti s vývojom a rastom detí ich považujeme za rizikové obdobia z hľadiska školskej úspešnosti aj psychosociálnej pohody žiaka. Tranzície si vyžadujú dodatočnú podporu a spoluprácu kariérového poradcu s rodinou, triednymi učiteľmi a s inými zainteresovanými aktérmi.

Sebaúčinnosť (self-efficacy) je ústredným pojmom sociálno-kognitívnej kariérovej teórie (John W. Lent, Steven D. Brown a iní), ktorá vychádza zo sociálno-kognitívnej teórie A. Banduru (1969). Úzko súvisí so sebadôverou, je súčasťou sebahodnotenia a vnútornej motivácie. Zdôrazňuje, že sme aktívnymi tvorcami svojho života a nie jeho pasívnymi prijímateľmi. Vnímaná sebaúčinnosť v kariére je presvedčenie o schopnosti využívania svojich kognitívnych, sociálnych a behaviorálnych zručností na dosiahnutie želaného výsledku alebo vyriešenia otázok vlastnej kariéry. Intervencie v KVaKP rozvíjajúce sebaúčinnosť sú nápomocné pri prekonávaní mnohých osobných a sociokultúrnych bariér, brzdiacich kariérový vývin.

Kariérová adaptabilita je významným pojmom teórie konštruovania kariéry M. Savickasa. Ide o schopnosť riadiť svoj kariérový rozvoj v meniacom sa svete práce. Podpora rozvoja kariérovej adaptability (kariérových adaptačných schopností) uľahčuje zvládanie tranzícií a reorientáciu kariéry počas celého života. K dimenziám kariérovej adaptability patrí záujem o svoju budúcnosť, kontrola, schopnosť sebaregulácie a sebaurčenia, zvedavosť pri skúmaní seba a situácií na trhu práce a sebadôvera pri realizovaní kariérových rozhodnutí.

3. Posudzovanie kariérového vývinu a diagnostika v kariérovej výchove a kariérovom poradenstve (KVakP)

Súčasťou KVakP je posudzovanie kariérového vývinu a rozvoja zručností pre riadenie kariéry. Toto posudzovanie prebieha kontinuálne a realizuje sa s cieľom zistenia úrovne kariérového vývinu a stanovenia možností a ciest dlhodobej podpory kariérového dozrievania všetkých detí, žiakov a študentov. Výstupy z kariérového posudzovania môžu slúžiť aj ako indikácia a podklady do následnej realizácie diagnostiky v KVakP. Tá sa nerealizuje plošne u všetkých žiakov, ale len v prípadoch, keď žiak potrebuje dodatočnú podporu.

Posudzovanie kariérového vývinu je dlhodobý proces identifikovania potenciálu, potrieb a prípadných bariér v oblasti kariérového vývinu jednotlivca. Predstavuje kvalitatívny posun od jednorazového normatívneho aktu, ktorého výstupom je statické zhodnotenie aktuálneho stavu. Prebieha v širšom časovom období, realizuje sa opakovane, so zohľadnením kariérového vývinu v kontexte prirodzeného vývinu v danom veku a úrovne poznania žiaka. Je kritickou súčasťou vzdelávania v rámci kariérovej výchovy, dokumentuje procesy zmien v kariérovom vývine žiaka,

poskytuje dôležité informácie pred prechodom do ďalších vývinových období. Posudzovanie kariérového vývinu je skúmaním toho, ako sa v priebehu času menia a rozvíjajú schopnosti, zručnosti, hodnoty, osobnosť a záujmy žiaka a nakoľko sú v súlade so školským výkonom a kariérovými plánmi. Jeho výsledkom je identifikácia silných stránok a oblastí rozvoja, potenciálu, kariérovej adaptability, záujmov a schopností, ujasnenie si hodnôt, preskúmanie ich zhody s kariérovými (profesijnými) oblasťami, a to prevažne na báze sebahodnotiacich inventárov. Jednotlivca môže viesť i k zmene v jeho preferenciách, umožňuje mu pretvárať predstavy o sebe samom a nájsť si tak miesto vo svete práce v dôsledku nového učenia získaného prostredníctvom jeho nástrojov.

Diagnostika v KVaKP spočíva v používaní štandardizovaných psychodiagnostických nástrojov identifikujúcich osobnostné charakteristiky, výkonové charakteristiky a i. Realizuje sa pri odporúčaní kariérového poradcu, triedneho učiteľa, výchovného poradcu, osôb participujúcich na posudzovaní kariérového vývinu, ako je uvedené v kap. 3.2. Podnet k diagnostike v KVaKP môže dať aj žiak a jeho ZZ (napr. vyjadrením záujmu žiaka o identifikovanie predpokladov na výkon profesie). Cieľom diagnostiky v KVaKP je doplnenie obrazu o žiakovi, vo vzťahu k jeho kariérovému vývinu, z výstupov získaných na základe multidisciplinárneho prístupu – spoluprácou PZ a OZ (psychológa, školského psychológa, špeciálneho pedagóga, školského špeciálneho pedagóga a kariérového poradcu, triedneho učiteľa a iných PZ, vrátane vychovávateľa, samotného žiaka a ZZ).

V záujme podpory kariérového vývinu žiakov si jednotliví aktéri, ktorí vstupujú do kariérového posudzovania a diagnostiky v KVaKP, priebežne navzájom odovzdávajú a vymieňajú informácie a výsledky svojej činnosti, pri rešpektovaní zákonom stanovených pravidiel a obmedzení (informovaný súhlas ZZ/žiaka, projekt/smernica GDPR). Zo získaných výstupov z kariérového posudzovania a diagnostiky v KVaKP sa odborný zamestnanec vyjadrí na účel poskytnutia podporného opatrenia. Vyjadří sa, ktoré podporné opatrenia pomôžu dieťaťu/žiakovi prekonávať prekážky vo vzdelávaní a tým sa plnohodnotne zapájať do výchovy a vzdelávania a rozvíjať svoje vedomosti, zručnosti a schopnosti.

Nakoľko kariérový vývin prebieha u všetkých detí/žiakov podľa istých princípov, vyplývajú z neho opakujúce sa potreby, ktoré je možné predvídať. Realizácia mnohých druhov intervencií v KVaKP tak nie je podmienená predchádzajúcim posudzovaním kariérového vývinu alebo diagnostikou v KVaKP; zároveň môžu výstupy z týchto intervencií slúžiť ako podklad na posudzovanie kariérového vývinu a diagnostiku v KVaKP, napr. v podobe analýzy vzniknutých výtvorov. Tieto činnosti a procesy prebiehajú cyklicky a vzájomne sa ovplyvňujú.

3.1. Metódy a postupy na posudzovanie kariérového vývinu

Metódy a postupy posudzovania kariérového vývinu slúžia na identifikáciu úrovne zručností pre riadenie kariéry u žiakov a študentov. Primárne sa zameriavajú na tri oblasti:

- sebaexplorácia – zisťovanie zamerané na rozvoj osobnostných charakteristík, hodnôt, záujmov a potenciálu;
- kariérová explorácia - preskúmavanie a porovnanie rôznych kariérových možností a profesijných dráh, pochopenie zákonitostí a pochopenie prepojenia medzi tým, kto som a svetom práce;
- riadenie a plánovanie vlastnej profesijnej a vzdelávacej dráhy.

V mnohých prípadoch je možné použitím jednej metódy postihnúť viacero oblastí a niekedy dochádza aj k ich prekryvaniu, tzn. výstupy z jednej metódy obsahujú informácie užitočné vo viacerých oblastiach zisťovania úrovne rozvoja zručností či ich slabých miest.

V rámci cielenej realizácie posudzovania kariérového vývinu sa najčastejšie používajú nasledovné metódy a postupy (čiastočne sa môžu prekryvať s metódami diagnostiky v KVaKP):

- anamnéza – ide o získavanie relevantných údajov o kariérovom vývine žiaka, o jeho užšom a širšom sociálnom kontexte (rodina, sociálne zázemie), o doterajšej sebarealizácii; zvyčajne sa realizuje rozhovorom s ním samotným, s jeho ZZ či ďalšími blízkymi osobami a/alebo sa použije anamnestický dotazník,
- štruktúrovaný/pološtruktúrovaný rozhovor – cielenými otázkami sa sledujú určité vopred stanovené oblasti skúmania kariérového vývinu,
- rozhovor o konštruovaní kariéry - metóda, v ktorej ide o využívanie prvkov naratívneho prístupu (príbehy a ich analýza) s prvkami motivačného rozhovoru (Savickas),
- „projektívne poradenské karty“ zamerané na hodnoty, motiváciu a pod.,
- vstupy z pedagogickej/špeciálnopedagogickej diagnostiky a slovného hodnotenia,
- rôzne typy neštandardizovaných dotazníkov (v papierovej alebo elektronickej forme), ktorými sa sledujú všeobecné osobnostné charakteristiky, napr. na princípe rôznych typológií, štýlov (napr. štýlov učenia, rozhodovania), spolupráce s inými, riešenia konfliktov, vedenia ľudí či všeobecných oblastí zamerania záujmov a kariéry (založených napr. na Hollandovej typológii - RIASEC a Scheinovej teórii kariérových kotiev),
- sebakposudzovacie škály – založené na vlastnom posúdení rozvoja kariérových zručností vo všetkých troch oblastiach alebo v jednotlivých oblastiach rozvoja zručností pre riadenie kariéry,
- pozorovacie škály – založené na pozorovaní a posudzovaní rozvoja zručností pre riadenie kariéry inými osobami (triedny učiteľ, žiaci navzájom a i.) pri určitých činnostiach,
 - hodnotiace a rozvojové centrá (assessment a development centrá) – pozorovanie a posudzovanie úrovne zvládnutia vopred stanovených zručností pomocou viacerých individuálnych a skupinových aktivít, ktorými žiak prechádza, výstupy slúžia ako námety na ďalší rozvoj,
- upravená metóda 360° hodnotenia – ide v nej o objektivizáciu posúdenia zručností a kompetencií žiaka od viacerých osôb na rôznych pozíciách a porovnanie ich nezávislých hodnotení na základe osobných skúseností so žiakom (triedny učiteľ, spolužiak, iný učiteľ a i.),
- osobná kariérová SWOT analýza - mapovacia aktivita na sebaanalýzu - silno a slabo rozvinutých kariérových zručností, osobných charakteristík; príležitostí a hrozieb vonkajšieho prostredia/sveta práce,
- interaktívne výučbové programy online alebo offline so sebakposudzovacími dotazníkmi,
- analýza školských prác a výtvorov/kariérových aktivít - pracovné listy a aktivity z rozličných metodík vytvorené na účely kariérovej výchovy a kariérového poradenstva (napr. metodika Poradenstvo hrou, vstupy z krúžkov, výsledky zo športovej činnosti u žiakov, ktorí sa aktívne venujú športu/reprezentujú a pod.).

Posudzovanie kariérového vývinu prebieha neustále a priebežne, tvorí integrálnu súčasť kariérovej výchovy všetkých žiakov. Poskytuje im príležitosti na lepšie sebaopoznanie, vyhodnocovanie úrovne dosiahnutých zručností pre riadenie kariéry a dlhodobé priebežné plánovanie svojho kariérového rozvoja. Včasná identifikácia kariérových potrieb dieťaťa a na jej základe nastavené intervencie napomáhajú úspešnej tranzícii. Súhrnné výstupy z posudzovania kariérového vývinu spolu s napredovaním žiaka na svojej kariérovej ceste sa v pravidelných intervaloch spolu so žiakom komunikujú ZZ. Komunikujú sa citlivo, so zohľadnením ich sociokultúrneho prostredia, so zameraním na možnosti ďalšieho kariérového rozvoja žiaka.

Na základe výstupov kariérového posudzovania sa nastavujú a realizujú intervencie na individuálnej alebo skupinovej úrovni. Výstupy môžu slúžiť ako indikácia a podklady do následnej realizácie diagnostiky v KVAKP.

3.2. Diagnostika v KVAKP - dôvody a metódy realizácie

V prípade potreby sa na dotvorenie obrazu o žiakovi používajú štandardizované psychodiagnostické

metódy a iné diagnostické metódy (napr. pozorovanie, anamnéza, rozhovor), pričom špecifikom je ich výber a interpretácia v súvislosti s kariérovým vývinom. Keďže výsledky testov nie sú explicitne napojené na konkrétne kariérové alternatívy, nemajú slúžiť na ich priame vylúčenie či potvrdenie. Interpretácia výsledkov týchto nástrojov na účely KVaKP si vyžaduje skúsenosti z diagnostiky a tiež znalosti z oblasti KVaKP a schopnosť ich vzájomného prepojenia, preto sa odporúča multidisciplinárna spolupráca.

K diagnostike v KVaKP pristupujeme individualizovane, teda metódy a postupy zvolené pre konkrétneho klienta odrážajú potreby, vek klienta a v prvom rade cieľ, ktorý ich použitím sledujeme, teda či ide o orientačnú diagnostiku, komplexnú diagnostiku kariérového vývinu, diagnostiku zameranú na zistenie čiastkovej charakteristiky alebo získanie informácií na lepšie zacielenie intervencie.

Diagnostika v KVaKP sa realizuje na základe odporúčaní kariérového poradcu v škole, triedneho učiteľa, výchovného poradcu, OZ alebo ďalších osôb participujúcich na kariérovom posudzovaní. Podnet k diagnostike v KVaKP môže dať aj sám žiak a jeho zákonný zástupca. Motivácia k realizácii diagnostiky v KVaKP môže byť rôzna - napomáhať ďalšiemu rozvoju prostredníctvom stanovenia základných východiskových rámcov, identifikovať predpoklady na výkon profesií alebo uplatnenia sa žiaka na základe jeho záujmov, alebo výber možných škôl. Podnet môže vzniknúť aj na základe identifikovaného problémového, resp. neuspokojivého kariérového vývinu. Najčastejšie k diagnostike v KVaKP pristupujeme v nasledovných prípadoch:

- všeobecná nerozhodnosť (ohľadom výberu ďalšieho smerovania alebo ako osobnostná črta),
- nedostatok informácií o sebe v súvislosti s plánovaním kariérového smerovania,
- nedostatok informácií, podkladov na uskutočnenie rozhodnutia,
- nedostatok informácií o procese kariérového rozhodovania,
- nedostatok motivácie k rozhodnutiu alebo záujmu o kariérové témy,
- nežiaduce sociálne vzorce, postoje a hodnoty smerom k pracovnému životu,
- vnútorné konflikty (protichodné preferencie; nesúlad potenciálu, schopností a výkonu žiaka; nereálne predstavy žiaka o budúcnosti; úzkosť z voľby),
- vonkajšie konflikty (nesúlad predstáv o kariérovom smerovaní žiaka a jeho ZZ, nenaplnenie kompetencií požadovaných školou, nereálne predstavy o budúcnosti žiaka zo strany ZZ),
- pred tranzíciou (prechodom na vyšší stupeň vzdelávania),
- v prípadoch, keď sa pre vybranú školu vyžadujú špecifické schopnosti (napr. umelecké nadanie) alebo zvýšené nároky na intelektové a iné schopnosti (matematické, bilingválne školy, 8. roč. gymnáziá a pod.). V tomto prípade sa diagnostika v KVaKP realizuje minimálne rok pred plánovanou tranzíciou,
- včasná identifikácia kariérových potrieb u žiakov v kategórii ŠVVP.

Na požiadanie školského kariérového poradcu sa môže diagnostika v KVaKP uskutočniť aj formou skupinovej administrácie diagnostických nástrojov v škole pre vybraných alebo všetkých žiakov pred tranzíciou. Aj v takomto prípade prebieha poskytnutie spätnej väzby pre všetkých diagnostikovaných žiakov formou individuálneho rozhovoru.

Pri diagnostike v KVaKP je vhodné využiť dynamickú formu testovania na podporu žiakov s menej vyhranenými alebo stabilnými záujmami. Pri dynamickom testovaní totiž ide nielen o zisťovanie aktuálneho stavu napríklad kognitívnych schopností alebo v kariérovom poradenstve najčastejšie záujmov, ale aj o zisťovanie možného rozvojového potenciálu, ako aj predikovanie zmeny alebo stability, napríklad záujmových oblastí žiaka. Dynamické testovanie umožňuje partnerský interaktívny prístup a zaangažovanosť testujúceho s testovaným v diskusii pri každej položke. Formát dynamického testovania je zvyčajne pre-test, rozvojové intervencie, post-test, čo umožňuje cielený dlhodobější rozvoj žiaka aj rozvoj jeho skrytého potenciálu. Sternberg a Grigorenko (1998) ponúkajú nasledovné

odlíšenie dynamického a tradičného testovania:

- Dynamické testovanie sa zameriava na proces učenia a zmeny, statické testovanie na výsledok týchto procesov.
- V statickom testovaní nie je prítomná spätná väzba v priebehu testovania. V dynamickom testovaní hrá spätná väzba dôležitú úlohu, vedie k rozvoju diskusie a vyjasňovaniu záujmov žiaka.
- Typická neutralita testujúceho pri statickom testovaní je nahradená osobnou zainteresovanosťou testujúceho a atmosférou podpory a učenia.

V prípade žiakov s nadaním, so zdravotným znevýhodnením, sociálnym znevýhodnením, nízko motivovaných žiakov a žiakov s inými znevýhodneniami je dôležité, aby proces diagnostiky v KVaKP začal čo možno v najnižšom veku, najneskôr pri prechode na druhý stupeň základnej školy a individuálne, nakoľko v týchto prípadoch do rozhodovania o ich ďalšom profesijnom smerovaní vstupujú dodatočné faktory, ktoré ho významne ovplyvňujú.

Diagnostiku v KVaKP koordinuje kariérový poradca poradenského zariadenia s multidisciplinárnym tímom a na základe analýzy informácií z realizovaného kariérového posudzovania v škole, rozhovoru s kariérovým poradcom v škole/žiakom/ZZ a ďalšej dokumentácie sa stanoví predbežná hypotéza ohľadom potrieb žiaka v oblasti kariérového vývinu. Na základe predbežnej hypotézy sa zostaví plán použitia diagnostických metód so zohľadnením oblastí, na ktoré je potrebné sa zamerať. Pri stanovení plánu sa zohľadňuje aj obdobie tranzície, v ktorom sa žiak aktuálne nachádza. Konkrétnu batériu testov na použitie stanovuje kariérový poradca s multidisciplinárnym tímom vždy individualizovane. Pri používaní jednotlivých nástrojov sa riadime príslušnými obsahovými diagnostickými štandardmi, v ktorých sú uvedené podrobnosti a podmienky využitia jednotlivých testov.

Oblasti diagnostiky využívané aj v KVaKP (bližšie rozpracované v príslušných diagnostických obsahových štandardoch)

- **Kognitívne schopnosti** - viacdimenzionálne diagnostické nástroje, jednodimenzionálne testy parciálnych schopností (analytické myslenie, numerické schopnosti, verbálna zložka intelektu, figurálna predstavivosť) a špecifických kognitívnych funkcií (pozornosť, pamäť, reakčný čas a kreativita) - ISA, I-S-T 2000 R, WISC III, WJ-IE, K-ABC, WAIS, SON-R 2,5-7.
- **Osobnosť** - komplexné profilové testy, profilové testy zamerané na určitú oblasť alebo vybrané osobnostné dispozície, emocionálna, frustračná tolerancia, zvládanie stresu a záťažových situácií (afektivita, agresivita, zvládanie stresu), projektívne metódy (verbálne, grafické) - ICL, EPQ-R, CPQ, CAQ, 16PF, NEO, HSPQ, IVE, B-JEPI, VAPO, kresba postavy, SVF 78, MSCEIT.
- **Záujmy, hodnoty** - testy osobných hodnôt, testy štruktúry záujmov, testy záujmových zameraní, hierarchie a diferenciacie záujmov, testy profesionálnych záujmov - HO-PO-MO.
- **Motorika** - testy hrubej a jemnej motoriky, senzorické a senzomotorické testy – napr. HAMET (HAndwerklich Motorische Eignungs Test) - test na zisťovanie remeselných a motorických zručností žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami.
- **Motivácia** - testy motivácie k výkonu, anxiozity brzdiacej alebo podporujúcej výkon - LMI, DMV.
- **Tvorivosť** - Urbanov figurálny test tvorivého myslenia, Torranceho figurálny test tvorivého myslenia, ASK Test deduktívneho a kreatívneho myslenia.
- **Pracovná samostatnosť** - testy pracovnej spôsobilosti.
- **Komunikačné zručnosti** - testovanie komunikačných schopností, testovanie narušenej komunikácie.
- **Sociálne zručnosti a kompetencie** - postavenie v kolektíve - dotazníky sociálnej začlenenosti, testy sociokultúrneho kontextu - Socag, Wilsonov test, sociálne kruhy, nedokončené vety,

terapeutické karty.

- **Rozhodovací proces** - testy ťažkostí pri rozhodovaní, dotazníky rozhodovacích štýlov.
- Miera úbytku funkcie v dôsledku zdravotného postihnutia - diagnostické metódy podľa druhu postihnutia.

Psychodiagnostické nástroje priamo zamerané na KVaKP

V poradenskej praxi sa používajú aj nástroje zamerané na študijnú a profesijnú orientáciu žiakov. Väčšina z týchto nástrojov vychádza z Hollandovho konceptu samoriadenej explorácie (self-directed search), a na jeho základe vytvorenej hexagonálnej typológie osobnosti RIASEC. Viaceré nástroje nie sú štandardizované, majú orientačný charakter a môžu byť realizované s cieľom následného poradenského rozhovoru a intervencií.

- **DVP - DOTAZNÍK VOĽBY POVOLANIA A PLÁNOVANIA PROFESNEJ KARIÉRY (Testcentrum, Praha, 2003)** - dotazník dynamického typu, môže byť vypracovaný aj žiakom samotným a na jeho základe môže viesť kariérový poradca rozhovor. Dotazník je určený pre žiakov nad 15 rokov, k základnému dotazníku je priložený zošit s jednotlivými povolaniami usporiadanými podľa Hollandovej typológie. Členené sú podľa jednotlivých požiadaviek na vzdelanie - od menej náročných až po najvyššie kvalifikácie. Je dostupný v českej verzii.
- **T -267 OBRÁZKOVÝ TEST PROFESIJNEJ ORIENTÁCIE – OTPO (Psychodiagnostika, Bratislava, 2010)** - test je zameraný na profesijnú alebo študijnú orientáciu žiakov 7. - 9. ročníka ZŠ a žiakov stredných škôl. Skúma komplex individuálnych záujmov, osobnostných a pracovných tendencií a profesijných aspirácií. Neorientuje sa dominantne na výber konkrétnej profesie/povolania, ale ponúka orientačný záujmový profil tvorený tromi profesijnými typmi, ktoré sú kombináciou dimenzií Hollandovho modelu RIASEC. Test je určený predovšetkým pre psychológov v poradenských zariadeniach, školských psychológov, ale aj pedagógov. Je vhodný na individuálne i skupinové použitie, poskytuje možnosť pracovať s kartami a rôznymi didaktickými hrami. Žiaci sami uskutočňujú pod vedením OZ alebo PZ administráciu, skórovanie i interpretáciu výsledkov. Svoju platnosť má didaktická časť testu najmä u žiakov, ktorí nevykazujú výrazné profesijné zameranie v žiadnej zo sledovaných oblastí.
- **BIP – BOCHUMSKÝ INVENTÁR PROFESIJNÝCH CHARAKTERISTÍK OSOBNOSTI (Testcentrum, Praha, 2011)** - je určený na zisťovanie osobnostných charakteristík, ktoré sú významné na úspech v práci. Pozostáva zo štyroch subtestov: pracovné zameranie, pracovné správanie, rozvoj sociálnych kompetencií a psychická konštitúcia. Určený od veku 20 rokov.
- **DOTAZNÍK ŤAŽKOSTÍ V ROZHODOVANÍ O VOĽBE POVOLANIA (Bruncková, Vendel, 2011)** - meria ťažkosti pri rozhodovaní a pozostáva zo siedmich škál - nedostatok motivácie pri voľbe povolania, nedostatok informácií o školách, nedostatok poznatkov o postupe rozhodovania, nedostatok informácií o povolaniach a o sebe, celková nerozhodnosť, vnútorné a vonkajšie konflikty. Je určený pre žiakov od 15 rokov.
- **SELF-DIRECTED SEARCH (SDS), (PAR, Inc., Lutz - Florida, 2013)** - (samoriadená explorácia) - dotazník navrhnutý na meranie osobnostného typu a záujmov v šiestich oblastiach podľa Hollanda. Obsahuje rôzne formy, podľa veku a úrovne jazykových a matematických schopností žiakov. Vhodný od 11 rokov až po dospelý vek. Ide o dynamický test typu: pre-test, intervencia, post-test. Intervencia sa realizuje pomocou šiestich pracovných zošitov pre žiakov. Ide o zahraničný test, dostupný v anglickom jazyku, vhodný na použitie napr. v bilingválnych gymnáziách, v školách s vyučovaním jazykom anglickým a pod. Výsledky možno chápať orientačne a vzhľadom na to, že ide o dynamický test, aj ako vstup do poradenského rozhovoru alebo intervencií.
- **AIST-R (SK) TEST ŠTRUKTÚRY ZÁUJMOV (Testcentrum, Praha, 2018)** - revidovaná verzia Testu štruktúry záujmov (AIST-R) bola vytvorená pre potreby kariérového poradenstva, ktoré sa poskytuje v základných a stredných školách. Cieľom testovania je uľahčiť profesijnú orientáciu

najmä žiakom základných a stredných škôl, viesť ich k poznávaniu vlastných záujmov, spôsobilostí a osobnostných predpokladov a pomôcť im tak pri výbere relevantných povolání, ktoré korešpondujú s aktuálnou štruktúrou ich profesijných záujmov. Test je založený na Hollandovom modeli profesií a osobnostných typov.

- **DOTAZNÍK ŠTRUKTÚRY VŠEOBECNÝCH ZÁUJMOV (Martončík, PAR, Inc., Lutz - Florida, 2021)** - slovenská validizovaná verzia dotazníku Self-Directed Search (SDS Holland & Messer, 2013). Ide o dotazník dynamického typu, vhodný pre žiakov od 11 rokov. Slovenská verzia, rovnako ako originál, obsahuje pre-test a post-test a upravená a validizovaná je intervenčná časť pozostávajúca zo šiestich pracovných zošitov podľa Hollandovho modelu s opismi oblastí záujmov exemplifikovaných obrázkovým materiálom. Zošity poskytujú dostatok informácií o aktivitách v jednotlivých profesiách a slúžia aj na poskytnutie spätnej väzby žiakovi na uvedenie si zmeny či stability svojich záujmov. Slovenskú verziu distribuuje zahraničný vydavateľ.
- **BKP – Batéria testov kariérového poradenstva (Psychoklinik, s. r. o., Nitra, 2020)** - neštandardizovaná batéria nástrojov vytvorená so zámerom pomôcť žiakom ZŠ a SŠ zorientovať sa v oblasti výberu budúceho povolania. Pozostáva z piatich subtestov zameraných na skúmanie racionálnych a emocionálnych zložiek postojov súvisiacich s výberom povolania (Kognitívne funkcie, Emocionálna mapa, Osobnostné charakteristiky súvisiace s profesijnou orientáciou, Gestalt psychodiagnostika a Orientácia v pracovnom prostredí).

Pri prípadnom použití vyššie spomínaných metód pre žiakov so zdravotným znevýhodnením je potrebné zohľadňovať individuálne schopnosti a možnosti žiaka.

Nové nástroje diagnostiky v KVaKP sa zaraďujú do používania priebežne, podľa zverejnenia akreditovanými vydavateľstvami a štandardizačnými pracoviskami.

Vypracovanie diagnostických záverov a odporúčaní a ich komunikácia

Veľmi dôležitou súčasťou diagnostického procesu je vypracovanie a komunikácia záverov a odporúčaní žiakovi a jeho ZZ. Nakoľko ide o komunikáciu dôverného charakteru, je potrebné zabezpečiť, aby rešpektovala všetky náležitosti GDPR.

Z výsledkov diagnostiky sa spracuje záznam do osobného spisu o diagnostickom závere, s návrhom ďalších odporúčaní. Podľa potreby je vypracovaná správa s uvedenými odporúčaniami. Tieto výsledky sa ako závery a odporúčania citlivým spôsobom osobne, prípadne so súhlasom ZZ žiaka aj prostredníctvom online platformy, komunikujú ZZ a žiakom, pričom sa zohľadňuje ich sociálno-kultúrny kontext. Kariérový poradca uvádza konkrétne užitočné a zrozumiteľné príklady pri implementácii do reálneho života žiaka, s napojením na kariérový vývin. ZZ a žiak sú následne prizývaní do dialógu pri navrhovaní možnosti ďalšieho rozvoja.

Na ďalšiu podporu kariérového vývinu žiaka môže OZ odporučiť ZZ spoločné stretnutie s kariérovým poradcom v škole, triednym učiteľom, resp. školským podporným tímom na prediskutovanie odporúčaní a nastavenie intervencií v KVaKP pre žiaka.

Cieľom takejto vzájomnej komunikácie je poskytnutie podpory žiakovi v jeho osobnom kariérovom vývine od všetkých zainteresovaných, nakoľko výstupy z kariérového posudzovania a z diagnostiky v KVaKP sú podkladom na prácu kariérového poradcu a školského podporného tímu, v zmysle zabezpečenia kompletnej a komplexnej starostlivosti, ktorá je v najlepšom záujme žiaka. K uvedenému je potrebné získať písomný súhlas ZZ, ktorý rozhoduje o rozsahu poskytnutých informácií.

3.3. Rámce zodpovednosti

Nástroje a metódy posudzovania kariérového vývinu používajú školskí psychológovia, triedni učitelia a iní PZ, ako aj kariéroví poradcovia. V prípade potreby ich môžu používať aj iní OZ škôl a poradenských zariadení.

Výstupy kariérového posudzovania a diagnostiky v KVaKP sú výsledkom multidisciplinárnej spolupráce. Na realizácii sa podieľajú PZ a OZ, podľa kapacít a možností školy a poradenského zariadenia si prerozdeľujú úlohy. Prerozdeľovanie v škole koordinuje OZ/PZ zodpovedný za KVaKP v škole. V poradenskom zariadení koordinačnú činnosť vykonáva kariérový poradca.

Kariérový poradca s multidisciplinárnym tímom poradenského zariadenia koordinuje použitie konkrétnych psychodiagnostických nástrojov v rámci diagnostiky v KVaKP aj s OZ škôl.

Na posudzovaní kariérového vývinu sa podieľajú:

- A. **PZ alebo OZ poverený výkonom činnosti kariérového poradcu v škole** - plánuje, pripravuje, koordinuje a organizuje diagnostiku v KVaKP v škole a sám vykonáva posudzovanie individuálnych predpokladov a záujmov žiakov dôležitých pre kariérový vývin, zároveň zhromažďuje informácie od TU a ostatných PZ/OZ na zabezpečenie kariérového posudzovania a diagnostiky v KVaKP pre všetkých žiakov, ktorí to potrebujú.
- B. **Triedny učiteľ** - v práci so žiakmi vo svojej triede sleduje a posudzuje zručnosti a kariérový vývin jednotlivých žiakov, identifikuje žiakov, ktorí potrebujú zvýšenú podporu v kariérovom vývine a následne poskytuje podnety pre ich ďalší rozvoj, či už priamo, formou vhodnej intervencie alebo sprostredkuje informácie a podnety kariérovému poradcovi.
- C. **Pedagogickí zamestnanci** - v práci so žiakmi sledujú a posudzujú zručnosti a kariérový vývin jednotlivých žiakov, následne poskytujú podnety pre ich ďalší rozvoj, či už priamo žiakom, formou vhodnej intervencie alebo sprostredkujú informácie a podnety triednemu učiteľovi, ktorý ďalej informuje kariérového poradcu.
- D. **Školský podporný tím (ďalej len „ŠPT“) /OZ školy** - do komplexného obrazu kariérového vývinu prispievajú najmä vstupmi zo záverov špeciálnopedagogickej, sociálnopedagogickej, prípadne liečebno-pedagogickej diagnostiky a posúdenia školského psychológa. Zároveň prispievajú aj závermi/priebežnými výsledkami špeciálnopedagogických, sociálnopedagogických, liečebno-pedagogických aj psychologických intervencií.

Na realizácii diagnostiky v KVaKP sa podieľajú:

Školský psychológ - vykonáva spravidla orientačnú diagnostiku, identifikuje žiakov pre základnú a špecializovanú diagnostiku. Podľa dohody s kariérovým poradcom poradenského zariadenia môže v rámci svojej odbornosti realizovať aj psychologickú diagnostiku v KVaKP. Priebežne môže zaznamenávať efekt intervencií u žiakov s identifikovaným problémom v rámci procesu dynamického hodnotenia.

Psychológ poradenského zariadenia - vykonáva psychologickú diagnostiku (diagnostiku intelektu, osobnosti...) v súlade s oprávnením na použitie konkrétnych metód a dohody o spôsobe vzájomnej spolupráce v oblasti diagnostiky v KVaKP medzi školou a poradenským zariadením.

Iný odborný zamestnanec poradenského zariadenia - v prípade klientov v starostlivosti poradenského zariadenia prioritne ten OZ, ktorý je koordinátorom klienta v odbornej starostlivosti - v súlade s kvalifikáciou daného OZ a jeho kompetenciami v používaní štandardizovaných nástrojov, v zmysle zachovania vytvoreného vzťahu medzi klientom a OZ a kontinuity predchádzajúcich/

následných intervencií.

Kariérový poradca v poradenskom zariadení - koordinuje a metodicky usmerňuje poskytovanie diagnostickej činnosti v KVaKP v školách a školských zariadeniach v rámci svojej územnej pôsobnosti a v rámci poradenského zariadenia, v súlade s jeho kvalifikáciou a kompetenciami v používaní štandardizovaných nástrojov sám vykonáva kariérové posudzovanie alebo diagnostiku v KVaKP, realizuje interpretáciu výsledkov diagnostiky a navrhuje odporúčania v súvislosti s nasledujúcim kariérovým rozvojom, ďalším vzdelávaním/zamestnaním/uplatnením v praxi.

Z materiálno-technického a priestorového hľadiska sa realizácia diagnostiky v KVaKP neodlišuje od iných druhov diagnostiky, preto je na jej realizáciu potrebné rešpektovať všeobecné odporúčania a dbať na zabezpečenie anonymity, pohodlia, nerušivého a nerozptyľujúceho prostredia a navodenie bezpečnej atmosféry. V školskom prostredí je na individuálne kariérové poradenstvo potrebné vyčleniť triedu alebo samostatnú miestnosť, vybavenú počítačovou technikou s internetovým pripojením, a výsledky a výstupy zabezpečiť v súlade s bezpečnostným projektom/smernicou školy podľa GDPR.

Pri realizácii diagnostiky v KVaKP pre žiakov so zdravotným znevýhodnením je potrebné zabezpečiť prostredie a vybavenie tak, ako je uvedené v ostatných obsahových diagnostických a intervenčných štandardoch. V prípade, že škola takéto prostredie nevie zabezpečiť, diagnostika v KVaKP sa realizuje v poradenskom zariadení alebo inom vhodnom prostredí.

3.4. Špecifiká diagnostiky v KVaKP pre žiakov so zdravotným znevýhodnením

Na včasnú identifikáciu potrieb v kariérovom vývine žiakov so zdravotným znevýhodnením sa využíva diagnostika v KVaKP, pri ktorej je potrebné rešpektovať viaceré princípy. Individualizovaný prístup v diagnostike je nevyhnutnosťou, nakoľko žiaci so zdravotným znevýhodnením sú veľmi heterogénnou skupinou. Keďže zdravotné znevýhodnenie neovplyvňuje len kariérový vývin, diagnostika v KVaKP u týchto žiakov musí nadväzovať na základnú psychologickú, špeciálnopedagogickú diagnostiku a diagnostiku funkčnej kapacity (funkčného potenciálu) žiaka, ale tiež na hodnotenie úrovne individuálnych základných zručností pre život (basic living skills). Vždy sa realizuje v multidisciplinárnom tíme. Pri diagnostike v KVaKP berieme do úvahy aktuálny zdravotný stav, ako aj prognózu jeho vývinu. Zároveň všetky činnosti v rámci KVaKP vrátane diagnostiky pre žiakov so zdravotným znevýhodnením musia, tak ako pri ostatných žiakoch, rešpektovať individuálne záujmy, zručnosti a schopnosti.

Špecifikám diagnostiky žiakov so zdravotným znevýhodnením sa venujú samostatné obsahové diagnostické a intervenčné štandardy, ktoré je potrebné zohľadniť. Základné princípy sú uvedené nižšie.

Pri diagnostickom procese je potrebné navodiť atmosféru bezpečia, dôvery a spolupráce na lepšie vyjadrenie vlastných pocitov žiaka. Je potrebné pamätať na vytvorenie dostatočného časového priestoru na kooperáciu so žiakom pri diagnostickej činnosti aj pri interpretácii výsledkov. Pri žiakoch s mentálnym postihnutím je navyše potrebné pred samotnou realizáciou diagnostiky pracovať na motivácii žiaka podať adekvátny výkon, povzbudzovať ho a pod.

V prevažnej miere sa odporúča pracovať so žiakom individuálne a zvoliť individuálnu diagnostiku žiaka. Ak kariérový poradca zvolí individuálnu diagnostiku žiaka, využíva vstupný rozhovor so ZZ a orientačný rozhovor so žiakom a pozorovanie. Dopĺňa ho aj slovné hodnotenie alebo pedagogická diagnostika vypracovaná triednym učiteľom, pedagógom vyučujúcim konkrétny predmet, aj poznanie jeho úrovne školských vedomostí a zručností. Pri komplexnej diagnostike v

KVaKP u žiakov so zdravotným znevýhodnením sú jej dôležitou súčasťou aj závery a odporúčania zo špeciálnopedagogickej diagnostiky, identifikujúcej špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby žiaka a informácie z aktuálnych správ od odborných lekárov.

Ak kariérový poradca zvolí skupinovú administráciu testov v triedach špeciálnych škôl a špeciálnych triedach ZŠ, je potrebné ju dôsledne zvážiť a dôkladne sa pripraviť. Kariérový poradca zvažuje využitie skupinovej diagnostiky, ak ide o využitie jej dodatočných výhod. Uskutočniť sa môže len s malou homogénnou skupinou žiakov, za pomoci pedagogického asistenta, triedneho učiteľa alebo školského psychológa. Dôležitý je vhodný výber jednoduchej aktivity, vytvorenie uvoľnenej atmosféry, overenie si porozumenia textu a vysvetlenie pojmov, s vytvorením dostatočného časového priestoru (napr. trieda žiakov s narušenou komunikačnou schopnosťou). Výhodou je dynamika skupiny, ktorá môže mať pozitívny vplyv na aktivitu jednotlivca, môže podporovať komunikáciu a umožniť tak pozorovanie prejavov sociálnych zručností.

Zdravotné znevýhodnenie môže limitovať používanie štandardizovaných posudzovacích nástrojov. Testové úlohy môžu vyťažovať funkcie, ktoré sú postihnuté (napr. zrak, sluch, motorika) alebo funkcie plnohodnotne nerozvinuté v dôsledku primárnej poruchy (napr. rečové funkcie u nepočujúcich detí a pod.). Interpretácia dosiahnutého skóre podľa štandardných noriem môže byť skreslená (napr. nízke skóre nepočujúcich vo verbálnych testoch inteligencie viac ako o intelektu vypovedá o úrovni jazykovej kompetencie, meria sa iný konštrukt).

Pri používaní štandardizovaných nástrojov je potrebné uvedomiť si a zohľadňovať nasledovné (Požár, 2007):

- existuje len málo psychodiagnostických nástrojov vyvinutých pre populáciu ľudí so zdravotným znevýhodnením,
- testy vyvinuté špeciálne pre populáciu ľudí so zdravotným znevýhodnením je náročné štandardizovať (heterogenita i v rámci jedného zdravotného znevýhodnenia, malé štandardizačné vzorky),
- administrácia testov (pre bežnú populáciu, ako aj pre populáciu ľudí so zdravotným znevýhodnením) a zvlášť interpretácia výsledkov si vyžadujú skúsenosť,
- vyššiu validitu majú výsledky v pásme nadpriemeru ako v pásme nižšieho priemeru a podpriemeru,
- je vhodné uprednostniť individuálnu administráciu testov pred skupinovú a pred testovaním pracovať s motiváciou,
- pri posudzovaní osôb so zdravotným znevýhodnením majú testy doplnkový charakter a vždy ich treba doplniť o ďalšie metódy.

Štandardizovaným nástrojom môžu chýbať príslušné normy alebo nemusia vyhovovať klientom so zdravotným znevýhodnením. V takom prípade je prispôsobená ich administrácia spôsobom, ktorý umožní maximalizovať získanie relevantných a platných informácií.

Prispôsobenie administrácie testov

Cieľom diagnostiky v KVakP žiakov so zdravotným znevýhodnením je minimalizovať vplyv znevýhodnenia na výsledky testovania a snaha, aby výsledky odrážali to, čo žiak vie, dokáže, a nie to, aké sú jeho obmedzenia v dôsledku zdravotného znevýhodnenia (Thomas, 2015). Štandardné použitie testov môže u osôb so zdravotným znevýhodnením viesť k nižším reálnym výsledkom.

Testovacie prispôsobenie je zmena formátu alebo obsahu testu alebo iného aspektu administrácie testu, ktorá sprístupňuje test jednotlivcom, ktorí by inak neboli schopní test absolvovať. Predpokladá sa, že prispôsobené diagnostické, resp. hodnotiace nástroje prinášajú výsledky s vyššou validitou,

ako ich použitie bez takéhoto prispôsobenia. Prispôsobenie je zmena v administratívnych postupoch pri realizácii testu, pri ktorej sa predpokladá, že neovplyvní meraný konštrukt.

Existuje viacero spôsobov, ako je možné modifikovať použitie testov. Tieto úpravy a prispôsobenia zahŕňajú:

- zmenu formátu prezentácie testu,
- zmenu formátu odpovede,
- zmenu časovania,
- zmenu nastavenia testu,
- použitie iba častí testu,
- použitie náhradných testov alebo alternatívne hodnotenia.

Zmena formátu prezentácie je bežným riešením pre mnoho jednotlivcov so zdravotným postihnutím. Skúšku papierom a ceruzkou je možné vykonať v Braillovom písme alebo vo zvukovom formáte, alebo pomocou počítača s čítačkou obrazovky. Je možné používať alternatívne formáty odpovedí na jednotlivé položky testu. Niektorí účastníci testu môžu tiež vyžadovať pomoc pedagogického asistenta, u nepočujúcich tlmočníka posunkovej reči.

V ďalšom texte uvádzame konkrétne možnosti a príklady, akým spôsobom pracovať, je však v prvom rade potrebné citlivo odhadnúť individuálne potreby konkrétneho žiaka, pričom pri kombinácii zdravotných postihnutí je potrebné postupovať v súlade s jednotlivými kategóriami:

Pri žiakoch s vývinovými poruchami učenia:

- v texte použiť písmo Arial, veľkosť 12; 1,5 riadkovanie, nezarovnávať do bloku,
- zvýrazniť kľúčové slová v texte,
- predĺžiť čas na vypracovanie úloh,
- overiť porozumenie textu úloh,
- pomôcť pri zápise odpovedí.

Pri žiakoch s narušenou komunikačnou schopnosťou:

- overiť správnosť porozumenia zadaných otázok, úloh,
- vysvetliť neznáme pojmy v texte a objasniť ich na príkladoch,
- využívať názorný materiál – napr. obrázkové kartičky povolání,
- používať jednoduché formulácie otázok,
- vytvoriť dostatok času a prostredie dôvery pre komunikáciu,
- využívať samoobslužné internetové programy – napr. Semafor.

Pri žiakoch s ADHD:

- zvoliť primeraný čas na testovanie, napr. aj zmenou aktivity,
- zadať jasné a jednoduché pokyny,
- využívať samoobslužné internetové programy na zistenie záujmov, typu osobnosti.

Pri žiakoch chorých a zdravotne oslabených:

- zo zdravotného hľadiska zabezpečiť nevyhnutné podmienky potrebné k testovaniu bez stresu,
- sledovať prejavy únavy a tomu prispôbiť dĺžku testovania.

Pri žiakoch so sluchovým postihnutím:

- podľa stupňa postihnutia používať kompenzačné pomôcky,
- vysvetliť neznáme pojmy v texte a objasniť ich na príkladoch,
- navýšiť čas na riešenie úloh,
- prizvať na pomoc pedagogického asistenta, špeciálneho pedagóga alebo tlmočníka,
- overiť správnosť a jednoznačnosť porozumenia zadaných otázok, úloh.

Pri žiakoch so zrakovým postihnutím:

- podľa stupňa postihnutia používať kompenzačné pomôcky (lupa, resp. zvážiť preklad testov do Braillovho písma),
- overiť verbálne správnosť porozumenia zadaných otázok, úloh,
- vysvetliť verbálne neznáme pojmy v texte a objasniť ich na príkladoch,
- navýšiť čas na riešenie úloh,
- prizvať na pomoc pedagogického asistenta, špeciálneho pedagóga.

Pri žiakoch s telesným postihnutím:

- prispôbiť materiálno-technické zabezpečenie testovania podľa typu a stupňa telesného postihnutia,
- navýšiť čas na riešenie úloh,
- v prípade potreby pomôcť pri zápise odpovedí.

Pri žiakoch s poruchami autistického spektra:

- zadávať jasné, stručné, zrozumiteľné inštrukcie (čo bude robiť, kde to bude robiť, ako dlho, čo bude výsledkom),
- navodiť atmosféru porozumenia, dôvery,
- overiť porozumenie textu úloh, vysvetliť neznáme pojmy v texte a objasniť ich na príkladoch,
- využívať názorný materiál – obrázkové kartičky povolání,
- navýšiť čas na riešenie úloh,
- prizvať na pomoc pedagogického asistenta, špeciálneho pedagóga.

Pri žiakoch s mentálnym postihnutím:

- podať jasné, stručné, zrozumiteľné informácie (čo bude robiť, prečo to bude robiť, kde to bude robiť, ako dlho, čo bude výsledkom) a overiť si u žiaka ich porozumenie,
- zadať jasné a jednoduché pokyny,
- používať jednoduché formulácie otázok,
- overiť porozumenie textu úloh (žiak dokáže sám popísať, čo je jeho úlohou),
- vysvetliť neznáme pojmy v texte a objasniť ich na príkladoch,
- využívať názorný materiál – obrázkové kartičky povolání,
- navýšiť čas na riešenie úloh,
- prizvať na pomoc pedagogického asistenta, špeciálneho pedagóga.

3.5. Diferenciálna diagnostika v súvislosti s kariérovým vývinom

Rôzne iné problémy žiaka sa môžu prejavovať ako ťažkosti v kariérovom vývine/rozhodovaní. Medzi takéto okolnosti, ktoré môžu mať dopad na ťažkosti v kariérovom vývine a kariérovom rozhodovaní,

patria napríklad okolnosti narúšajúce realistický sebaobraz (napr. afektívne a úzkostné poruchy, dôsledky psychotraumy a pod.), sociálne znevýhodnené prostredie a iné.

V prípade, že výsledky diagnostiky v KVaKP alebo neúčinnosť nastavených intervencií a opatrení KVaKP poukazujú na problém v oblasti mimo kariérového vývinu, indikuje sa proces rediagnostiky, resp. iný druh poradenskej/psychologickej intervencie. Nevyhnutnosťou je v tom prípade postupovať v súlade s princípmi multidisciplinárnej spolupráce.

4. Intervencie v KVaKP

Intervencie v KVaKP zahŕňajú činnosti, ktoré jednotlivcom umožňujú efektívne zvládať úlohy kariérového vývinu. Každú činnosť, ktorá pomáha rozvíjať sebauvedomenie, získavať zručnosti pre riadenie kariéry a života v meniacom sa svete, utvárať svoje životné roly, osvojiť si zručnosti v rozhodovaní, získať zručnosti potrebné na vyhľadávanie zamestnania, prispôbiť sa požiadavkám

povolania a zvládať tranzície a pracovný stres, možno označiť ako intervenciu do kariérového vývinu. Tieto činnosti zahŕňajú individuálne kariérové poradenstvo, programy a aktivity skupinového kariérového poradenstva, kariérovú výchovu, poskytovanie kariérových informácií v online prostredí a ďalšie formy sprostredkovania kariérových informácií jednotlivcom (Niles, Harris-Bowlsbey, 2017).

Intervencie v kariérovej výchove a kariérovom poradenstve ako strešný pojem zahŕňajú v KVaKP všetko, čo sa deje v podpore kariérového vývinu. Nejde pritom len o jednorazovú činnosť, ale o dlhodobý proces podpory kariérového vývinu od najútlejšieho veku dieťaťa v MŠ po celý čas školskej dochádzky a neskôr v živote. V širokom zmysle slova aj posudzovanie kariérového vývinu a diagnostiku v KVaKP možno chápať ako intervenciu podpory kariérového vývinu. Tá môže a nemusí byť súčasťou podpory kariérového vývinu v závislosti od individuálnych potrieb každého jednotlivca. Intervencie v KVaKP sú však určené všetkým deťom v dlhodobej perspektíve a nie sú priamo naviazané na diagnostiku, ale podporu v jednotlivých kariérových vývinových etapách. Intervencie v KVaKP zvyšujú šance, že u jedinca po prechode zo školy do zamestnania dôjde k súladu medzi požiadavkami sveta práce a jeho vedomosťami, zručnosťami a úrovňou kariérového rozvoja. Intervencie v KVaKP pripravujú jednotlivca na podmienky a procesy, ktoré sú bežnou súčasťou sveta práce. Intervencie v KVaKP sú určené všetkým a sú poskytované naprieč vývinovými obdobiami až po prechod do sveta práce.

Účinné faktory využívané v rámci intervencií v KVaKP majú svoj pôvod v psychologickom poradenstve a psychologických intervenciách, avšak presahujú rámec riadeného psychologického procesu. Počiatky kariérového vývinu sa odohrávajú už v období raného detstva, školský vek je jedným z jeho kľúčových období, keď sa škola stáva prostredím, v ktorom sa naplňujú úlohy kariérového vývinu a starostlivosť o kariérový vývin sa stáva súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu. Jednota psychologických a edukačných procesov v kariérovej výchove a kariérovom poradenstve je predpokladom ich efektívnosti. Intervencie v KVaKP môžu byť vysoko formalizované a môžu mať i neformálnu realizáciu. Sú určené všetkým žiakom, ale súčasne prispôsobené ich rôznorodosti a riadia sa princípom inkluzívnosti. Intervencie v KVaKP z kariérového rastu nevylučujú žiadneho jednotlivca, naopak, prispôsobujú sa individuálnym špecifickým potrebám. Úlohou intervencií v KVaKP je povzbudzovať žiakov k tomu, aby sa zapájali do aktivít, ktoré podporujú spoznávanie a skúmanie sveta práce a vzbudzujú v nich záujem o svoju budúcnosť, budujú pocit vnútornej kontroly, postoj k vlastným kompetenciám a vlastnej efektívnosti. Žiaci si budujú presvedčenie o vlastnej spôsobilosti vyrovnávať sa s budúcimi kariérovými úlohami a výzvami. Ďalšou úlohou intervencií v KVaKP, súvisiacou s nástupom novej paradigmy, je budovanie kariérovej adaptability a kariérovej identity v nestabilnom svete povolaní. Tá sa dáva do vzťahu so schopnosťou jednotlivca uskutočniť sériu úspešných prechodov v živote človeka vo vzťahu k zmenám trhu práce, organizácii práce

(Brown, Bimbrose, 2011).

Poskytovanie intervencií v KVaKP zodpovedá jednotlivým vývinovým úlohám. Pri tvorbe obsahového konceptu intervencií v KVaKP je nutné brať do úvahy klasifikáciu vývinových úloh (napr. v psychológii všeobecne prijímanú klasifikáciu vývinových úloh Havighursta alebo na kariérový vývin orientovanú teóriu D. Supera). V každej etape kariérového vývinu sú zastúpené úlohy, ktoré je potrebné uspokojivo vyriešiť, aby jednotliviec mohol postúpiť do ďalšej etapy, pričom je potrebné zohľadniť individuálne vývinové tempo a poskytovať zvýšenú podporu žiakom, ktorí to potrebujú. S menšími či väčšími časovými odchýlkami pre všetky deti a pre všetky etapy platia určité všeobecné kritériá ich uspokojivého naplnenia, ktoré sú konkretizované vo vývinových etapách s ich úlohami a odporúčanými intervenciami.

Snaha vtesnávať všetkých žiakov s rozmanitými potrebami do určitých formálne stanovaných postupov a vystavovať ich kariérovým úlohám, ktoré síce zodpovedajú ich fyzickému veku, ale v kognitívnom a psychosociálnom vývine majú svoju vlastnú odlišnú trajektóriu, môže byť dokonca kontraproduktívna. U detí/žiakov s rôznorodým kultúrnym pozadím, sociálnym alebo zdravotným znevýhodnením zohrávajú omnoho významnejšiu rolu faktory prostredia. Napĺňanie jednotlivých kariérových vývinových úloh má byť sprevádzané poskytovaním podpory a pomoci v súlade s ich vlastným vývinovým kontextom, pričom je často nutné poskytovať intervencie presahujúce oblasť kariérového vývinu, resp. budovať a rozvíjať schopnosti a zručnosti podmieňujúce vývin zručností pre riadenie kariéry.

Kariérový poradca v spolupráci s ostatnými PZ a OZ a inými aktérmi podporuje rozvoj zručností pre riadenie kariéry v každej etape vývinu, vo všetkých troch oblastiach (sebaexplorácia, kariérová explorácia, sebariadenie a plánovanie). Ich rozvíjanie realizuje veku primeranými metódami a intervenciami, pričom v každej etape sa zameriava na dosiahnutie kľúčových kariérových cieľov:

1. Predprimárne vzdelávanie (vek 4 - 6 rokov) – formovanie fantazijných predstáv o povolaniach a o svojom budúcom živote.
2. Primárne vzdelávanie (vek 6 - 9 rokov), 1. – 3. ročník ZŠ – formovanie pozitívnych hodnôt a postojev k práci a k spolupráci s inými.
3. Primárne vzdelávanie (vek 10 - 11 rokov), 4. – 5. ročník ZŠ – podpora a podnecovanie kariérovej explorácie do šírky a do hĺbky.
4. Nižšie stredné vzdelávanie (vek 12 - 13 rokov), 6. – 7. ročník ZŠ - prekonávanie limitov a bariér (na základe kognitívnych, sociálnych a iných znevýhodnení) v plánovaní svojej budúcnosti; identifikácia a eliminácia rizík plynúcich zo sociálneho prostredia.
5. Nižšie stredné vzdelávanie (vek 14 - 15 rokov), 8. – 9. ročník ZŠ – príprava na tranzíciu k ďalšiemu vzdelávaniu, rozvíjanie a zdokonaľovanie vlastností a zručností potrebných k plánovaniu budúcnosti.
6. Vyššie stredné vzdelávanie (vek 15 - 16 rokov), 1. a 2. ročník SŠ – adaptácia na ďalší typ vzdelávania, rozvíjanie schopnosti samostatne sa učiť a organizovať svoj čas.
7. Vyššie stredné vzdelávanie (vek 17 - 18 rokov), 3. a 4. ročník SŠ – užšie zameranie na efektívne uplatnenie sa vo svete práce.
8. Ďalšie vzdelávanie/práca (vek 18+) - príprava na tranzíciu k ďalšiemu vzdelávaniu (VŠ) a na pracovný trh.

4.1. Nepriame intervencie

Nepriame intervencie v KVaKP sú sprievodné činnosti kariérových poradcov poradenských zariadení a škôl (plánovanie spolupráce, konzultácie, sieťovanie, metodická a koordinačná podpora), ktoré zvyšujú celkovú efektivitu priamych intervencií. Kariérový poradca v spolupráci s PZ a OZ, prípadne ŠPT,

vytvára v škole zázemie, ktoré nepriamo ovplyvňuje kariérový vývin každého žiaka. Nepriame intervencie v KVaKP ovplyvňujú celkové strategické smerovanie, víziu a ciele školy a zahŕňajú i výber vyučovacích metód, prostredníctvom ktorých sa žiaci na jednotlivých predmetoch pripravujú na budúci svet práce. Nepriame intervencie v súvislosti s novou legislatívou umožňujú kariérovému poradcovi v poradenskom zariadení prostredníctvom koordinačnej, informačnej a metodической činnosti v spolupráci s kariérovými poradcami v školách vytvárať podmienky na realizáciu KVaKP:

- na organizačnej a tímovej úrovni školy (systémové intervencie),
- na individuálnej úrovni (s jednotlivými učiteľmi, ZZ a rodinami),
- na regionálnej úrovni (v spolupráci s jednotlivými aktérmi v regióne aj mimo regiónu).

Postupuje sa podľa procesných štandardov „Kariérová výchova a kariérové poradenstvo v poradenskom zariadení“ a „Kariérová výchova a kariérové poradenstvo pre školy“.

4.1.1. Systémové intervencie kariérových poradcov v KVaKP

Celoplošná podpora kariérového vývinu žiakov sa nezaobíde bez vytvárania systému kariérovej výchovy a kariérového poradenstva vo všetkých typoch škôl, počnúc od MŠ. Realizácia KVaKP v školách prináša konceptuálnu a obsahovú zmenu. V konceptuálnej premene KVaKP v škole ide o zapojenie všetkých PZ a OZ, ktorí sa podieľajú na výchovno-vzdelávacom procese, aby sa kariérová výchova integrovala do bežného vyučovania. Celoškolský prístup ku kariérovému rozvoju znamená, že všetci PZ a OZ vnímajú kariérovú výchovu ako zdieľanú zodpovednosť a prispievajú k vytváraniu budúcej kariéry žiakov už v školskom prostredí. Okrem konceptuálnej zmeny ide aj o súvisiacu obsahovú zmenu KVaKP, pričom sa vytvára široký systém podpory kariérového vývinu žiakov. Poradenské zariadenia poskytujú odbornú podporu kariérovým poradcovi a pedagógovi v školách v ich pôsobnosti. Podpora sa zameriava na plánovanie a vytváranie celoškolsky realizovanej KVaKP v dlhodobej práci s jednotlivými vekovými skupinami žiakov. Toto dlhodobé a systematické smerovanie odzrkadľuje ročný rámcový plán KVaKP školy s plánom aktivít pre jednotlivé ročníky v rámci vyučovania i mimo neho. Plán KVaKP vytvára škola (kariérový tím) prípadne aj v spolupráci s poradenským zariadením a je súčasťou školského vzdelávacieho programu, ktorý schvaľuje vedenie školy.

Celoškolský prístup ku kariérovej výchove posúva činnosti kariérového poradcu v škole do roviny vytvárania a systémového štruktúrovania programu KVaKP. Prechod od poskytovania poradenstva k dlhodobej kariérovej výchove mení aj postavenie kariérového poradcu v škole, ktorý sa stáva viac koordinátorom a spolupracuje s príslušným poradenským zariadením, vedením školy, inými PZ a OZ, žiakmi, ZZ a celou zainteresovanou komunitou. KVaKP sa prelína všetkými vzdelávacími oblasťami a predmetmi. Kariérový poradca zviditeľňuje tieto kariérové témy vo vyučovacích obsahoch pre pedagógov a rozširuje ich do kariérovej podoby, zrozumiteľnej pre terajší a budúci osobný život žiaka. Kariérový poradca podporuje žiakov nepriamo cez iných vyučujúcich a ďalších aktérov, ktorí žiakovi poskytujú pre ich život relevantné skúsenosti so svetom práce. Toto všetko vedie k zmene kultúry školy a vytvoreniu motivujúcejšieho prostredia na učenie a rozvoj všetkých zúčastnených na vzdelávaní.

Tvorba, implementácia, vyhodnocovanie celoškolského plánu KVaKP kladie nároky na nový súbor odborných zručností a kompetencií kariérového poradcu a všetkých zúčastnených. V celoškolskom spôsobe činnosti KVaKP ide najmä o zručnosti v súvislosti s vytváraním, zapájaním a spoluprácou ŠPT, získavanie podpory vedenia školy a poskytovanie odborných konzultácií popri deťoch a ZZ aj PZ a OZ, a to v oblasti kariérového vývinu žiakov, zručností stanovovania cieľov kariérového rozvoja žiakov v každej vývinovej etape a pri tvorbe plánu KVaKP v škole. V tejto činnosti kariérový poradca úzko spolupracuje a získava odbornú podporu kariérového poradcu v poradenskom zariadení.

Kariérový poradca komunikuje dôležitosť a výhody celoškolskej KVaKP. Spolupracuje s vedením školy,

aby vedenie svojou zaangažovanosťou, podporou vzniku kariérového tímu, podporovaním angažovanosti pedagógov v kariérovej výchove, sledovaním a pravidelným vyhodnocovaním činností KVaKP v škole posilňovalo vytváranie kultúry kariérového rozvoja žiakov.

Kariérová výchova v škole sa zameriava na rozvoj vedomostí, zručností, postojov a získavanie pracovných skúseností a návykov žiakov prostredníctvom uceleného plánovaného programu prepájania skúseností učenia v škole s prácou. Cieľom kariérovej výchovy je, aby sa žiaci naučili vnímať zmysluplnosť práce vo svojom živote a získali k nej postoj ako k dôležitej súčasti plnohodnotného a uspokojivého života. Kariérová výchova sa zameriava aj na odbúravanie predsudkov a rodových, sociálnych a ďalších stereotypov a na sociálno-emocionálne posilňovanie žiakov, aby sa dokázali slobodne rozhodovať v súvislosti so svojou životnou dráhou.

Celoškolsky realizovaná kariérová výchova má pozitívny vplyv na školskú úspešnosť žiakov, vyúsťuje do ich schopnosti lepšie sa orientovať a rozhodovať, reálnejšie vnímať svoje možnosti, uvedomovať si svoj potenciál k napredovaniu. Kariérová výchova vedie žiakov k sebaurčeniu, samostatnému rozhodovaniu sa a k rozvoju vnútornej motivácie, pretože im ukazuje, ako obsah učiva súvisí s praktickým svetom práce. Kariérová výchova v škole, poskytovaná učiteľom, má dvojakú úlohu - pripravovať žiaka na samostatný pracovný život rozvíjaním zručností pre riadenie kariéry prostredníctvom obsahov učebných predmetov a rozvíjať zručnosti a kompetencie podporujúce motiváciu žiakov k učeniu a napredovaniu v škole a v ich osobnom rozvoji.

Jednotlivé školy sa môžu nachádzať v rôznych úrovniach implementácie KVaKP. Pri plánovaní dlhodobej podpory kariérového vývinu žiakov zohľadnenie úrovni umožní školám nastaviť rozvoj KVaKP s podporou poradenských zariadení postupne a plynulo, bez vytvárania silného tlaku na všetkých zainteresovaných.

Vytváranie plánov KVaKP- úlohy kariérových poradcov jednotlivých úrovní

Kariérový poradca v krajskom poradenskom zariadení sa každoročne, zvyčajne na konci školského roka, stretáva s relevantnými zástupcami sveta práce, verejných inštitúcií a inými aktérmi v príslušnom kraji. Na spoločnom stretnutí sa definujú potreby sveta práce, najmä v kraji aj mimo neho, stanovujú sa ciele prípravy žiakov v školách a participatívne sa vytvorí stratégia (kľúčové oblasti smerovania prípravy žiakov) KVaKP v kraji tak, aby ku KVaKP mali prístup všetky deti/žiaci z MŠ, ZŠ a SŠ, špeciálnych výchovných zariadení a školských internátov. K relevantným aktérom pri tvorbe stratégie patria zástupcovia Úradu pre sociálne veci a rodinu (ďalej len ÚPSVaR), významní zamestnávateľia, zamestnávateľské zväzy a asociácie, stavovské organizácie, inštitúcie koordinácie odborného vzdelávania a prípravy, vybraní kariéroví poradcovia z jednotlivých škôl, neziskové organizácie, poradenské zariadenia, vybraní riaditelia MŠ, ZŠ, SŠ, zástupcovia VŠ, iné kariérové poradenské organizácie alebo centrá a pod. Môže ísť aj o zástupcov mimo kraja, v prípade, že sú pre stratégiu relevantní. V stratégii sa zohľadňujú územné špecifiká so zahrnutím prognóz rozvoja regiónu, aj koordinácia a výmena informácií medzi relevantnými aktérmi. Stratégia sa zameriava aj na rozvoj ľudských zdrojov poskytujúcich KVaKP prostredníctvom rôznych rozvojových aktivít ako mentoring/tútorstvo, koučing, supervízia, vzdelávanie, metodická podpora v oblasti KVaKP, konzultácie a iné.

Kariérový poradca v poradenskom zariadení v okrese vytvorí zo stratégie KVaKP príslušného kraja špecifické smerovanie pre príslušný okres, so zohľadnením celkových potrieb a stavu KVaKP v školách v okrese, resp. v regióne svojej pôsobnosti. So smerovaním KVaKP oboznámi kariérových poradcov škôl na metodických stretnutiach.

Kariérový poradca v škole vychádza zo smerovania KVaKP v okrese a s metodickou podporou kariérového poradcu v poradenskom zariadení sám alebo s kariérovým tímom vytvorí na konci

školského roka realistický a dosiahnuteľný celoškolský plán KVaKP na ďalší školský rok. Celoškolský plán KVaKP odovzdá vedeniu školy na schválenie a zahrnie ho do školského vzdelávacieho programu. Kópiu plánu pošle kariérovému poradcovi v príslušnom poradenskom zariadení. Kariérový poradca v poradenskom zariadení prepojením jednotlivých plánov škôl vytvorí plán KVaKP vo svojej regionálnej pôsobnosti (okrese). V pláne stanoví víziu KVaKP v regióne (okrese) a rôzne formy odbornej podpory pre jednotlivé školy a pre zúčastnených na KVaKP v školách.

Kariérový poradca v škole je hlavným iniciátorom pri vytváraní kariérového tímu a tvorbe plánu KVaKP. V spolupráci s kariérovým tímom a s podporou vedenia školy zostaví plán činnosti na celý rok pre všetkých žiakov, s dôrazom na víziu školy. Dôležitou súčasťou na úspešnú implementáciu plánu KVaKP je získanie dôvery, podpory, spolupráce a zapojenia triednych učiteľov, ale aj ostatných pedagógov do výchovnej činnosti kariérového vzdelávania. Kariérový poradca ponúka pre PZ podporu pri zdokumentovaní a výučbe kariérových tém v jednotlivých predmetoch, pri tvorbe plánov triedneho učiteľa s aplikáciou kariérových tém, pri realizácii plánovaných preventívnych programov a aktivít kariérového poradenstva. Spolupracuje s triednym učiteľom pri organizácii a priebehu rodičovských združení zameraných na KVaKP.

Kariérový poradca v škole úzko spolupracuje s kariérovým poradcom poradenského zariadenia. V prípade potreby iniciuje u riaditeľa školy požiadavku na spôsob spolupráce s poradenským zariadením, na poskytnutie podpory v metodickej, informačnej, organizačno-koordinačnej, diagnostickej a poradenskej činnosti.

Kto sa podieľa na podpore kariérového vývinu žiakov v školách :

- Žiak, jeho ZZ a širšia rodina, spolužiaci/rovesnícke skupiny.
- ŠPT alebo kariérový tím v ZŠ/SŠ (ak je vytvorený), triedny učiteľ, ktorý zhromažďuje informácie aj od iných PZ a OZ v škole, výchovný poradca, kariérový poradca, školský špeciálny pedagóg, ktorý zbiera informácie od pedagogických asistentov, školských liečebných pedagógov, logopédov a školských psychológov.
- Multidisciplinárny tím poradenského zariadenia: kariérový poradca, sociálny pedagóg, psychológ, špeciálny pedagóg, logopéd, psychológ, ktorý koordinuje a analyzuje všetky zložky poradenského systému kariérového poradenstva, interpretuje dáta a závery od iných odborníkov vrátane lekárov a je hlavným koordinátorom klienta kariérového poradenstva.
- ÚPSVaR - spolupracuje s kariérovými poradcami v školách a v poradenských zariadeniach.
- Zamestnávateľia, zamestnávateľské zväzy a asociácie, stavovské organizácie a iní aktéri.
- Kariérový poradca v škole ako súčasť ŠPT
Kariérový poradca je súčasťou ŠPT, ak taký v škole pôsobí. V ŠPT sa podľa aktuálnych potrieb školy alebo plánovanej dlhodobej podpory žiakov a učiteľov môžu vytvárať menšie pracovné skupiny - subtímy, vrátane kariérového tímu, ktoré si vytvárajú podľa potreby jednotliví členovia ŠPT. V kariérovom tíme kariérový poradca preberá zodpovednosť za koordináciu a implementáciu plánu KVaKP, prizýva potrebných aktérov a o postupoch informuje ostatných členov ŠPT na spoločných stretnutiach. Ak je to potrebné, zúčastňuje sa konzílií, prípadových komisií, stretnutí s rodičmi a pod. Kariérový poradca v ŠPT a v spolupráci s jeho členmi realizuje predovšetkým nasledujúce úlohy:
- **vyhľadávanie a identifikácia zdrojov a rizík** u žiakov, tried, učiteľov (napr. prechod na druhý stupeň ZŠ, podpora žiakov končiacich primárne vzdelávanie, kariérový rozvoj žiakov).
- **preventívne a depistážne programy** - preventívne aktivity s celými triedami, ktoré sú súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu, predovšetkým programy kariérovej výchovy. Tieto aktivity realizujú učitelia v spolupráci alebo s podporou členov ŠPT a externých subjektov.

4.1.2. Nepriame intervencie prostredníctvom triedneho učiteľa a ostatných PZ

Podpora triedneho učiteľa

Kariérový poradca spolupracuje s triednym učiteľom, nakoľko tento môže byť dôležitým aktérom pri podpore kariérového vývinu žiakov. Spolupracuje s ním pri identifikovaní a rozvoji schopností a zručností žiakov, pri budovaní vzťahu žiakov k povinnostiam, pri rozvoji sociálnych kompetencií v rámci triednických hodín a školských či triednych aktivít a podľa možností pri zavádzaní ďalších intervencií KVaKP.

Triedny učiteľ má možnosť ovplyvňovať voľbu budúceho povolania žiaka vďaka tomu, že je s ním v častom kontakte a pozná nielen jeho akademické výkony, ale i jeho osobnostné charakteristiky, záujmy aj sociálnu pozíciu medzi rovesníkmi a taktiež spolupracuje so ZZ žiaka, má na túto prácu vyčlenený časový priestor. Práve triednické hodiny vytvárajú priestor aj na širšiu prácu v oblasti podpory rozvoja osobnosti žiaka individuálne a v rámci celého triedneho kolektívu. Počas triednických hodín môže spolu so žiakmi pracovať aj so žiackym kariérovým portfóliom.

Podpora ostatných PZ

Kariérový poradca v škole v spolupráci s kariérovým poradcom v poradenskom zariadení poskytuje pre učiteľov v školách skupinové metodické odborné vedenie, individuálnu metodickú podporu a realizuje ich mentorovanie. Spolupracuje na tvorbe školského vzdelávacieho programu, interných metodických materiálov, pokynov pre PZ a OZ.

Zážitkovou formou realizuje prednášky, vzdelávania v kariérovom poradenstve a kariérovej výchove, workshopy, pre vedúcich predmetových komisií a metodických združení v škole (ak sú v škole zriadené) ponúka poradenstvo a sprostredkovanie výmeny skúseností a nápadov pri priblížení učiva žiakom poukázaním na praktické využitie obsahov v súčasnom a budúcom živote žiaka. V spolupráci s inými odborníkmi v poradenskom zariadení poskytuje individuálnu/skupinovú podporu, vypracúva metodické materiály, vedie teambuildingové aktivity, podnecuje k intervízii a kolektívnemu zdieľaniu v škole aj v poradenskom zariadení v rámci multidisciplinárnej spolupráce.

Poskytuje aj poradenstvo učiteľom, ako prepájať nácvik rôznych zručností s osobným životom žiaka v budúcnosti, ako prepájať preberané učivo s kariérovými témami (napríklad finančnú gramotnosť s matematikou a pod.). Poskytuje odporúčania na aktivity a metódy na vyhľadávanie kariérových informácií (napríklad vyhľadávaním alebo prehliadaním konkrétnych webových stránok na informatike a iných predmetoch). Upriamuje pozornosť učiteľov na ďalšie dostupné zdroje v triede, ktorými sú aj samotní žiaci a navrhuje, ako ich zapojiť KVaKP (napríklad žiaci môžu pozorovať spolužiakov podľa pozorovacích škál a dávať si navzájom rozvojovú spätnú väzbu, alebo môžu sami organizovať kariérové aktivity).

4.1.3. Spolupráca so ZZ a rodinou

ZZ a rodiny významne vplývajú na kariérový vývin dieťaťa, ovplyvňujú jeho kariérové voľby, ako aj pracovné a životné aspirácie, kariérové rozhodovanie, kariérovú exploráciu a rozvoj seba- účinnosti. Tento rodičovský vplyv môže byť na jednej strane neuvedomovaný, deje sa prostredníctvom postojov, zvyklostí a činností, ktoré sa odohrávajú v rodine a vo vzťahu k dieťaťu. Tie môžu, ale tiež nemusia súvisieť priamo s oblasťou kariéry a práce (napr. zapojenie dieťaťa do rozhodovania o rodinnom živote, vzťah a pripútanie dieťaťa k rodičom, postoj rodičov k práci, výkonu a voľnému času a pod.). Na druhej strane môže byť vplyv rodičov vedomý a zámerný (napr. v podobe

cieleného rozvoja niektorých zručností, zapojenia do kariérového rozhodovania a informovania v oblasti povolání a pod.). Vzhľadom k uvedenému je spolupráca s rodičmi, prípadne inými členmi rodiny a vzťahovými osobami (súrodenci, starí rodičia a pod.) a ich priame zapojenie do kariérovej výchovy a kariérového poradenstva dôležitým krokom k podpore dieťaťa a mala by ju iniciovať škola v zastúpení kariérového poradcu.

Prvým krokom smerom k všetkým rodičom sú informačné, edukačné a osvetové aktivity kariérového poradcu zamerané na zvýšenie uvedomenia si ich vplyvu na dieťa prostredníctvom svojho konania, skúseností a postojov. Dôležitým cieľom práce kariérového poradcu a všetkých zainteresovaných s rodičmi a rodinami je zvýšenie povedomia o význame KVaKPa aktívne zapájanie rodičov a rodín do kariérovej výchovy prostredníctvom inovatívnych metód (napr. rodičovské kútiky, interaktívne rodičovské združenia rodič - dieťa a pod.). Kariérový poradca taktiež sprostredkúva rodičom informácie o krokoch/aktivitách školy a o ďalších zapojených aktéroch v oblasti KVaKP.

Kariérový poradca pôsobí ako informátor, ktorý rodičom poskytuje informácie o aktuálnych a vzhľadom k veku dieťaťa relevantných témach, napr.:

- rodičom všetkých žiakov o pláne KVaKP školy na daný školský rok;
- v 4. - 5. ročníku - o možnostiach a podmienkach štúdia na 8-ročných gymnáziách;
- v 7. - 8. ročníku – o možnostiach a podmienkach štúdia na bilingválnych gymnáziách a SŠ, ktoré vyžadujú talentové skúšky;
- v 8. - 9. ročníku – o možnostiach a podmienkach štúdia na SŠ, duálnom systéme, o priebehu prijímacieho procesu;
- v 3. ročníku SŠ – o možnostiach a podmienkach štúdia na VŠ, o kariérových centrách na príslušných VŠ, možnosti zamestnania po ukončení SŠ a iných alternatívach – dobrovoľníctvo, štúdium v zahraničí, stáže, jazykové pobyty, systém duálneho vzdelávania 18+ a i.

Kariérový poradca poskytuje kariérové informácie tak, aby rodičia rozumeli rôznym typom kariér, ktoré budú ich deťom v budúcnosti dostupné, aby získali porozumenie pre rôzne povolania, oboznamuje rodičov o aktuálnych a predpokladaných zmenách na trhu práce a ich vplyve na kariérové dráhy mladých ľudí v budúcnosti. Vyššie uvedené aktivity je možné realizovať skupinovo, na rodičovských stretnutiach, prípadne prostredníctvom informačných e-mailov, webovej stránky školy, letákov a ďalšími dostupnými komunikačnými kanálmi.

Úlohou kariérového poradcu je tiež podpora rodičov priamo pri práci s dieťaťom. Kariérový poradca podporuje rozvoj rodičovských kompetencií súvisiacich s kariérou. Podľa záujmu a potrieb rodičov poskytuje konzultácie, workshopy a poradenstvo o tom, ako komunikovať s deťmi o kariérových témach vrátane aktívneho počúvania, poskytovania spätnej väzby, emocionálnej podpory a ako podporovať vzdelávací a kariérový vývin detí (Barnes, Bimrose et al, 2020).

V prípade potreby a na vyžiadanie ZZ informuje kariérový poradca rodiča o pokrokoch dieťaťa, sprostredkuje v primeranej forme informácie z posudzovania kariérového vývinu, príp. diagnostiky v KVaKP, spolu s odporúčaniami, ako ho ďalej podporovať. Je užitočné prizvať na takéto stretnutia aj samotného žiaka. Rozhovor s rodičmi je tiež veľmi dôležitým zdrojom informácií, či už z oblasti rodinnej anamnézy, profesijnej orientácie rodičov, ale aj osobnej anamnézy žiaka z iného uhla pohľadu. V rozhovore so ZZ sa kariérový poradca zameriava najmä na zistenie predstáv a prianí ZZ, dôvody ich voľby ďalšieho štúdia svojho dieťaťa a aj názor na schopnosti a možnosti svojho dieťaťa.

V prípade, že dieťa a ZZ sú v konflikte ohľadom kariérovej voľby, prípadne existujú medzi nimi iné nezhody v kariérovej oblasti, kariérový poradca môže pôsobiť ako mediátor. Jeho úlohou je vtedy umožniť obom stranám vyjadriť svoj pohľad na rozhodovanie, sprostredkovať priestor na spoločnú komunikáciu a ukázať im spôsoby, ako spolu komunikovať tak, aby to viedlo ku konštruktívnej

komunikácii za účelom zefektívnenia voľby štúdia/povolania.

Zásadným možným úskalím môže byť odmietnutie spolupráce ZZ žiaka so školou a poradenským zariadením pri realizácii intervencií v KVaKP. Hoci býva takéto odmietnutie zriedkavé, nemožno túto alternatívu vylúčiť. V takomto prípade je pozícia kariérového poradcu značne sťažená a vyžaduje erudovaný profesionálny prístup, podporený vedením školy. Rozhodnutie ZZ nespolupracovať musí poradca akceptovať a dohodnutým a veľmi citlivým spôsobom pracovať so žiakom v jeho profesijnom rozvoji – v intenciách školskej legislatívy.

V prípade ZZ detí so zdravotným znevýhodnením je dôležitá intenzívna a dlhodobá spolupráca, v ktorej je potrebné sa zamerať na sprevádzanie ZZ pri prijatí vplyvu zdravotného znevýhodnenia na kariérové možnosti žiaka pri širokom zohľadnení záujmov a ich prepojení s rôznymi príležitosťami vo svete práce. Kariérový poradca so ZZ spoločne skúmajú kariérové príležitosti u rôznych sprostredkovateľov kariéry a poskytovateľov podporných rozvojových kurzov a kompenzačných pomôcok a hľadajú možnosti pracovnej rehabilitácie a podpory a rozvoja potrebných zručností pre žiaka (napr. ÚPSVaR, Profesia, špecializované organizácie na podporu zamestnávania znevýhodnených - napr. Únia slabozrakých a nevidiacich a jej regionálne pobočky, Asociácia nepočujúcich Slovenska (ANEPS), Národná rada občanov so zdravotným znevýhodnením (NROZP v SR) s jej združenými organizáciami na podporu rôznych zdravotných znevýhodnení a i.).

4.1.4. Spolupráca s inými aktérmi

Kariérový poradca poradenského zariadenia i kariérový poradca v škole buduje siete spolupracujúcich aktérov prostredníctvom sieťovania s rôznymi inštitúciami či odborníkmi z oblasti kariérového poradenstva (neziskové organizácie a združenia, ktoré poskytujú podporu mäkkých zručností detí a žiakov, rozvoj digitálnych zručností, legislatívne informácie a pod.). Úlohou kariérového poradcu poradenského zariadenia je rovnako budovať a aktualizovať informačné zdroje v súvislosti s kariérovým poradenstvom v regióne, pričom uvedené sprostredkuje kariérovým poradcom v školách. Kariérový poradca koordinuje výmeny informácií medzi žiakmi, ZZ, SŠ a VŠ o potrebách trhu práce realizuje kariérový poradca sprostredkovaním priamych kontaktov a prostredníctvom informačných technológií.

4.2. Priame intervencie

Už na podpornej úrovni 1. stupňa sa pre všetky deti/žiacov realizujú preventívno-výchovné aktivity, napr. v oblasti prevencie rizikového správania a sociálno-patologických javov, a aktivity kariérového poradenstva, kariérovej výchovy a prevencie predčasného ukončovania školskej dochádzky. Realizujú sa tiež programy na podporu inkluzívneho vzdelávacieho prostredia a kultúry školy, telesného a duševného zdravia detí a žiakov. Kariérový poradca alebo osoba poverená výkonom činností kariérového poradcu (napr. výchovný poradca, školský poradca, školský psychológ, školský špeciálny pedagóg) pomáha a podporuje učiteľov v implementovaní kariérovej výchovy a kariérových tém do školského vzdelávacieho programu.¹

Priamymi intervenciami rozumieme postupy, v ktorých OZ v poradenských zariadeniach a PZ a OZ v školách a školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach (školský klub detí a školský internát) priamo pracujú so žiakom, ide o priamy kontakt a odborné pôsobenie s cieľom vyvolať potrebné zmeny v oblasti KVaKP. Priame intervenčné pôsobenie je často prítomné už v diagnostickej fáze, resp. fáze posudzovania kariérového vývinu.

OZ a PZ poskytujú priame intervencie v KVaKP podľa krokov procesných štandardov odborných

¹ Podporná úroveň 1. stupňa, <https://www.minedu.sk/data/att/218/22169.eeac5b.pdf>

činností: prevencia, poradenstvo, kariérová výchova a kariérové poradenstvo v poradenskom zariadení a kariérová výchova a kariérové poradenstvo pre školy.

KVaKP disponuje množstvom priamych individuálnych a skupinových intervencií pre prácu so žiakmi. Podľa zámeru poradenských aktivít sa metódy vo všeobecnosti klasifikujú ako:

- komunikačné metódy: konverzácia, rolová hra, simulácia, cvičenie, príbehy,
- metódy skúmania pracovného trhu: cvičenia na rozvoj zručností pri hľadaní práce, simulácia pracovných situácií, orientačné exkurzie, pozorovanie profesie, vzdelávacie veľtrhy, pracovné veľtrhy, prieskumy na identifikovanie potrieb, prípadové štúdie,
- metódy informovania žiakov: besedy, diskusie, materiály používané na šírenie informácií medzi žiakov, profily povolání, prezentačné filmy,
- metódy osobného marketingu a informačného manažmentu: písanie životopisu a motivačného listu, príprava na pracovný pohovor, analýza/zostavenie inzerátu v médiách, databázy týkajúce sa vzdelávania a tréningu, profesií, pracovných miest,
- metódy kariérového plánovania a rozvoja: akčný plán, osobný projekt, zvažovanie alternatív, objasnenie hodnôt, prieskum kompetencií, kariérový koučing,
- rovesnícke učenie (absolventi školy o pár rokov starší prídu informovať žiakov o svojom kariérom raste, svojom výbere školy a osobných pracovných skúsenostiach).

4.2.1. Priame intervencie skupinovej KVaKP a preventívne programy

Priame intervencie v podobe programov a aktivít skupinovej KVaKP sa zameriavajú predovšetkým na rozvoj troch oblastí zručností pre riadenie kariéry detí/žiakov (sebaexplorácia, kariérová explorácia, plánovanie a rozhodovanie) a na rozvoj ich životných a sociálno-emocionálnych zručností, prípadne na rozvoj ďalších zručností identifikovaných ako žiaducich v procese posudzovania kariérového vývinu. Zaradovanie takýchto programov a aktivít a plánovanie ich obsahu sa deje v súlade s kariérovým vývinom detí a žiakov.

Programy a aktivity skupinovej KVaKP sa realizujú predovšetkým zážitkovou formou s následnou spätnou väzbou, prostredníctvom workshopov, modelových situácií, rolových hier a pod. Takéto rozvojové programy neplnia len funkciu podpory kariérového vývinu, ale svoju úlohu zohrávajú ako primárna prevencia v triede - pri budovaní pozitívnej klímy, pri celkovom rozvoji jednotlivcov, tried a školy ako systému.

V oblasti sebaexplorácie sa programy a aktivity zameriavajú na oblasť sociálneho a osobného rozvoja (vrátane rozvoja sebapoznania a pozitívneho vzťahu k sebe, pozitívnej sebakoncepcie, sebariadenia, sebareflexie a reflexie, pripravenosti na zmenu, zvládania stresových a záťažových situácií, rozvoja interpersonálnych zručností vrátane spolupráce, rešpektu k diverzite a budovania rovnováhy rolí).

V rámci kariérovej explorácie sa preventívne programy zameriavajú na:

- rozširovanie potenciálnych kariérových možností, a to predovšetkým v zmysle rozširovania príležitostí zúžených rodovými, sociálnymi a ďalšími obmedzeniami (napríklad aj prostredníctvom kariérových príbehov, príkladov osobností a vzorov vrátane vzorov s rôznymi typmi znevýhodnení, predstavovaním rôznych povolání a pod.),
- podávanie relevantných, aktuálnych a validných informácií o zmenách a príležitostiach na trhu práce, orientáciu na trhu práce (vrátane písania CV, motivačného listu a i.),
- podporu reálnych a zmysluplných zážitkov so svetom práce prostredníctvom exkurzií, veľtrhov vzdelávania a práce, dobrovoľníctva, vytvárania cvičných firiem, kontaktov so zamestnávateľmi, koordináciou škôl so zamestnávateľmi, návštevou úspešných absolventov SŠ a VŠ na pôde školy a pod.

V rámci oblasti riadenia a plánovania vlastnej kariérovej a vzdelávacej dráhy sa programy a aktivity zameriavajú najmä na sebariadenie (stanovovanie realistických cieľov a stanovovanie postupných krokov na ich naplnenie, edukácia o rozhodovaní a rozhodovacích procesoch, podpora celoživotného učenia a pod.), plánovanie vzdelávacej cesty a kariérové plánovanie. Dlhodobé a zámerné zhromažďovanie informácií o sebe a trhu práce je dôležitým nástrojom podpory sebariadenia.

Kariérová výchova plní aj úlohy prevencie ako príprava na trh práce, pomoc mladým ľuďom pri profesijnom rozhodovaní sa, motivácia k vzdelávaniu, podpora záujmovej činnosti, rozvoj študijno-profesijných záujmov, podpora spoločensky želanej hodnotovej orientácie, pomoc pri osvojení si vhodných modelov sociálneho správania a detekcia a podchytenie rizikových jednotlivcov (Matula, 2007). Cieľom kariérovej výchovy je, aby sa deti/žiaci naučili vnímať zmysluplnosť práce vo svojom živote a získali k nej postoj ako k dôležitej súčasti plnohodnotného a uspokojivého života.

Špecificky je možné sa v preventívnych programoch zamerať na prechodové/tranzitívne obdobia (4. - 5. ročník, 9. ročník ZŠ – 1. roč. SŠ, končiace ročníky SŠ), v ktorých sa dôraz kladie na zvládanie zmien, zvládanie stresu, posilňovanie interpersonálnych a intrapersonálnych zdrojov pri adaptácii a zachovanie napredovania a úspešnosti učenia. Každá tranzícia prebieha v štyroch fázach (Nicholson, 1990):

Prípravná fáza sa realizuje v prostredí pôvodnej školy, s dostatočným časovým predstihom pred tranzíciou. Zisťuje sa, ako žiak zvláda zmeny a odstraňujú sa rôzne bariéry zvládania zmien.

1. V oboznamovacej fáze žiak získava informácie, prípadne počiatočné skúsenosti s novou školou. Žiak sa oboznamuje s novým prostredím (napr. pozvanie budúceho učiteľa, návšteva školy alebo pracoviska a rôznych aktivít, ako napr. deň otvorených dverí a pod.).
2. V adaptačnej fáze prebieha adaptovanie sa na novú školu alebo iný kontext. Ide najmä o sprevádzanie žiaka v novom prostredí a prípravu na požiadavky nového prostredia (napríklad krátke kurzy alebo prezentácie, ako sa efektívne učiť, ako si riadiť čas, zvládať záťaž a pod.).
3. Vo fáze upevnenia ide o trvalé nadobudnutie nových zručností a postojov. Celý proces si vyžaduje dodatočnú podporu od vyučujúcich a iných zainteresovaných. V tejto fáze ide o zisťovanie, či sa žiak adaptoval a prípadne, či nepotrebuje ďalšiu podporu.

Kariérový poradca pozorne sleduje, ktoré skupiny žiakov prichádzajú do tranzitívneho obdobia, spolupracuje s triednymi učiteľmi, navrhuje a koordinuje súbor podporných aktivít pre žiakov, vytvára a prepája kontakty a pod.

V širšom zmysle k tranzíciám patrí aj príprava žiakov na prijímacie skúšky na SŠ prostredníctvom individuálnej reedukácie či terapie, vrátane prípravy z hľadiska osobnostného (komunikačná príprava, zvládanie záťaže a pod.), ktorá sa v prípade potreby s individuálnymi žiakmi realizuje v rámci multidisciplinárnej spolupráce v rámci ŠPT.

V rámci prevencie je tiež vhodné zaradiť aktivity zamerané na poznanie svojich práv ako pracujúceho človeka, mediálnu výchovu a prevenciu proti nežiaducim javom vo svete práce, ako napr. obchodovanie s ľuďmi, mobbing, bossing, prípadne prevencia a eliminácia diskriminácie v súvislosti so zamestnávaním osôb s znevýhodnením, osôb z marginalizovaných skupín obyvateľstva a pod.

Sekundárna prevencia v KVaKP sa zameriava na vybrané skupiny žiakov, u ktorých dochádza k absencii spoločensky želanej hodnotovej orientácie, chýbajú im vhodné modely sociálneho správania v rodine a blízkom sociálnom okolí, tiež žiakov ohrozených predčasným ukončením školskej dochádzky a nízko motivovaných. Pre tieto skupiny žiakov sa preventívne programy venujú zvyšovaniu motivácie k učeniu, budovaniu vzťahu k práci, plánovaniu budúcnosti. Kariérová výchova, ktorá žiakom ukazuje relevanciu obsahov učiva pre budúci život a uplatnenie sa na trhu práce, pôsobí

ako prevencia pred predčasným ukončením školskej dochádzky a zvyšuje motiváciu žiakov učiť sa.

Aktivity kariérovej výchovy a kariérového poradenstva môžu prostredníctvom svojej orientácie na budúcnosť, zameraním sa na zdroje, rovnováhu silných stránok a výziev a rozvoj kompetencií, orientáciou na možnosti výberu, rozhodovanie a ciele, ako aj podporou sieťovania a sociálnych kontaktov pôsobiť preventívne aj v oblasti podpory duševného zdravia.

4.2.2. Rovesnícke skupiny, mentoring a tutorstvo

K účinným aktivitám v KVaKP patria programy rovesníckej podpory, ktoré sú prospešné nielen pre žiakov, ktorým je program určený, ale tiež pre žiakov, ktorí ho poskytujú a ktorí si tak rozvíjajú dôležité zručnosti (sociálno-emocionálne zručnosti, komunikáciu a pod.). Rovesnícky kariérový mentoring sa využíva najmä pri tranzíciách (napr. žiaci vyšších ročníkov pre žiakov nižších ročníkov, v ktorých sa realizuje tranzícia). Mentormi by mali byť primárne žiaci s dobrými akademickými výsledkami a dobrými sociálnymi zručnosťami. Pre žiakov, ktorí sa zaujímajú o mentoring alebo iné rovesnícke podporné aktivity, je to príležitosť získať skúsenosti a zručnosti uplatniteľné na trhu práce. Vhodné je zvážiť využívanie inovatívnych foriem – sledovanie a pozývanie influencerov či sledovanie rovesníckych videí predstavujúcich rôzne odbory a možnosti štúdia.

4.2.3. Poskytovanie relevantných informácií o trhu práce, povolaniach, možnostiach nadväzného vzdelávania a ďalšieho kariérového rozvoja

Dôležitou súčasťou práce školského kariérového poradcu je sprístupňovanie aktuálnych informácií, ktoré získava zo zdrojov ako:

- **informačné materiály, letáky, brožúry, CD, DVD** vydané strednými školami o možnostiach a podmienkach štúdia, o študijných a učebných odboroch, o podmienkach prijímacích skúšok,
- **publikácie, CD/DVD** vydávané samosprávnymi krajmi, aj v online verzii na stránkach – register SŠ a VŠ, základné informácie o školách,
- internetové zdroje, samoobslužné on-line programy,
- **pracovné stretnutia** výchovných/kariérových poradcov v poradenskom zariadení – predkladajú sa aktuálne informácie zástupcami SŠ, zástupcami odboru školstva, napr. zmeny v legislatíve,
- **prezentácie stredných škôl** organizované v ich priestoroch s možnosťou exkurzie, návštevou dielní, odborných učební, oboznámenie sa s aktuálnymi študijnými a učebnými odbormi,
- **stránky školských výpočtových stredísk** obsahujúce prehľad SŠ s aktuálnymi informáciami o prijímacích skúškach, profile absolventa,
- návštevy **Dní otvorených dverí** na SŠ a VŠ, burzy škôl, veľtrhy povolaní,
- workshopy, konferencie a vzdelávania na tému KVaKP a sveta práce,
- odborná literatúra k téme KVaKP.

Žiakov školy a ich ZZ informuje kariérový poradca pôsobiaci v škole o spôsobe a pláne realizácie KVaKP v škole, o termínoch, podmienkach a realizácii prijímacích konaní na SŠ/VŠ, prehľadoch škôl, termínoch a priebehu Testovania 5 a 9.

Pre budúcich žiakov a ZZ kariérový poradca pôsobiaci v škole pravidelne aktualizuje na informačných kanáloch školy (web, Edupage, FB a iné) a v databázach organizácií rezortu školstva informácie o podmienkach štúdia na škole, prijímacích pohovoroch, profile absolventa, či možnostiach integrácie. Poskytuje priestor a kontakty na konzultácie (osobne v priestoroch školy, dištančne - emailom, telefonicky, online) pre záujemcov o štúdium na škole a ich ZZ.

Formy:

- nástenky a vývesky, informačné tabule v triedach a v spoločných priestoroch škôl,
- informačné materiály, brožúry pre žiakov a študentov,
- informácie na online informačných kanáloch školy (web, Edupage, FB a iné),
- internetové samoobslužné programy a webové stránky,
- informovanie rodičov v rámci rodičovských združení o aktivitách KVaKP pre daný ročník v školskom roku, vrátane relevantných informácií pre žiakov v tranzícii - napr. o podmienkach a realizácii prijímacích konaní, možnostiach absolvovania individuálnych konzultácií a diagnostiky v KVaKP a pod.,
- informovanie rodičov prostredníctvom priamych správ, mailov, letákov a brožúr obsahujúcich aktuálne relevantné informácie.

4.2.4. Sprostredkovanie priameho kontaktu so svetom práce

Cieľom je vytvárať príležitosti na stretnutia s predstaviteľmi rozmanitých povolání, zamestnávateľmi a zamestnancami z rôznych oblastí, ideálne prostredníctvom zapojenia ZZ, rovesníkov, bývalých študentov, vzorov a rolových modelov, prípadne iných aktérov. Aktívne sa pri ich plánovaní a realizácii spolupracuje aj s PZ/OZ poradenského zariadenia, ÚPSVaR a inými aktérmi.

Formy: exkurzia, tieňovanie pracovného miesta, beseda, motivačné prezentácie.

Napríklad:

- Beseda s prezentáciou na témy: povolanie môjho rodiča, úspešní študenti našej školy, štúdium v EÚ a možnosti výberu, žiadané povolania na trhu práce.
- Exkurzie - zaujímavé pracoviská rodičov, firmy, závody - v malých skupinách, podľa záujmu jednotlivých žiakov. Exkurzie sú realizované projektovo - predchádza im dôkladná príprava, motivačný workshop a nasleduje cielená reflexia.
- Interaktívny vzdelávací program „Mesto povolání – viem, čím chcem byť“ pre žiakov 1. - 6. ročníka, skupinové simulácie reálnych povolání formou hry.
- Interaktívne výstavy, predstavenia – návšteva technických múzeí, návšteva v prenosnom planetáriu a pod. (skupinovo, podľa témy a veku).
- Stretnutia rodičov a žiakov s pracovníkmi ÚPSVaR – aktuálne trendy práce, uplatnenie sa na trhu práce.

4.2.5. Sprostredkovanie kontaktu so štúdiom SŠ alebo VŠ

Najefektívnejšou formou sú stretnutia s reálnymi žiakmi alebo študentmi strednej alebo vysokej školy. Formy: burzy informácií, dni otvorených dverí, motivačné prezentácie. Napríklad:

- Prezentácia SŠ formou videa, súťaže, zážitkového workshopu (napr. kuchár, čašník – príprava nápojov, carving v gastronómii) v ZŠ alebo v priestoroch SŠ – v malých skupinách podľa záujmu.
- Súťažné dopoludnia s prezentáciou SŠ – Dni laboratórnej techniky, Škola škole - v malých skupinách podľa záujmu.
- Informácie o duálnom systéme vzdelávania a prezentácie firiem a škôl v ňom zapojených - aj so zapojením rodičov.
- Burzy škôl, veľtrhy vzdelávania – organizované odborom školstva samosprávneho kraja.
- Osobné návštevy SŠ za účelom oboznámenia sa s prostredím, posúdenia vhodnosti výberu zvoleného odboru s vedením školy - individuálne alebo v menších skupinách podľa záujmu a potrieb žiakov.

- Konzultácie s náborovými pracovníkmi SŠ.
- Spolupráca s kariérovými centrami slovenských a zahraničných VŠ.

4.2.6. Individuálne kariérové poradenstvo

Cieľom individuálneho kariérového poradenstva v školách a školských zariadeniach je oboznámiť sa s úrovňou zručností pre riadenie kariéry žiaka, nasmerovať a nastaviť efektívne opatrenia zamerané na optimalizáciu jeho kariérového vývinu a poskytnúť mu podporu pri rozhodovaní a plánovaní v súvislosti so vzdelávaním a kariérou. V záujme toho odborník pracuje so ZZ/OZ/PZ, rešpektujúc pritom usmernenia GDPR a informovaný súhlas ZZ o poskytovaní ďalších informácií členom multidisciplinárneho tímu (ďalej len „MDT“). Individuálne kariérové poradenstvo sa realizuje na podnet triedneho učiteľa, kariérového poradcu, žiaka, ZZ, školského psychológa, školského špeciálneho pedagóga alebo OZ poradenského zariadenia. Individuálne poradenstvo je najčastejšie ponúkané žiakom v nasledujúcich situáciách:

- **v tranzíciách** (prechodoch medzi jednotlivými stupňami vzdelávania, školami), najmä v prípade ťažkostí spôsobených nerozhodnosťou, nedostatkom motivácie k rozhodnutiu alebo záujmu o kariérové témy, nežiaducimi sociálnymi vzorcami, postojmi a hodnotami smerom k pracovnému životu, vnútornými konfliktmi (protichodné preferencie; nesúlad potenciálu, schopností a výkonu žiaka; nereálne predstavy žiaka o budúcnosti; úzkosť z voľby), vonkajšími konfliktmi (nesúlad predstáv o kariérovom smerovaní žiaka a jeho ZZ, nenaplnenie kompetencií požadovaných vybranou školou, nereálne predstavy o budúcnosti žiaka zo strany ZZ),
- pri **záujme** o poradenstvo zo strany žiaka/ZZ, OZ poradne (napr. špeciálneho pedagóga poradne),
- pri zdravotnom a sociálnom znevýhodnení.

Kariérový poradca v individuálnom poradenstve reaguje na konkrétnu situáciu, kvôli ktorej sa poradenstvo realizuje a nadväzuje na závery posudzovania kariérového vývinu, príp. na výsledky diagnostiky v KVaKP. Ak však má byť kariérové poradenstvo prospešné, musí reflektovať danú situáciu i ostatné kariérové voľby v kontexte života tak, ako ho žiaci žijú. Preto individuálne kariérové poradenstvo reflektuje, že:

- roly (škola, kariéra, ostatné životné roly) sa vzájomne ovplyvňujú, či dokonca prelínajú,
- intervencie v KVaKP sa často prelínajú aj s riešením problémov žiaka v iných sférach (vzdelávacie, sociálne, psychické, špeciálnopedagogické problémy),
- intervencie v KVaKP sa musia zaoberať kontextom a kultúrnym pozadím klienta,
- intervencie v KVaKP sa nevyžadujú len vtedy, ak sa musí urobiť nejaké kariérové rozhodnutie, ale môžu byť realizované kedykoľvek počas vývinu, ak to situácia vyžaduje,
- intervencie v KVaKP nekončia kariérovým rozhodnutím. Rozhodovanie o pracovnej role sa nemôže robiť izolovane od ostatných životných rol.

Pri poskytovaní individuálneho poradenstva sa postupuje podľa procesného štandardu „Poradenstvo“.

4.2.7. Žiacke kariérové portfólio

Cieľom portfólia je pomôcť žiakovi samostatne mapovať a vyhodnocovať rozvoj svojich vedomostí a zručností pre riadenie kariéry a priebežne reflektovať utváranie vlastných záujmov na základe prehlbujúceho sa sebapoznania. Ide o dlhodobú cielenú cestu k objaveniu vlastného životného a pracovného alebo študijného smerovania. Portfólio stavia na reflexii vlastného učenia sa a rozvoja záujmov s prebraním zodpovednosti žiaka za riadenie seba samého. Žiacke kariérové portfólio je

zhrnutím záznamov o osobných vlastnostiach, schopnostiach a ďalších kvalitách, predstavuje súhrn výstupov z kariérového posudzovania a intervencií v KVaKP. Súčasťou portfólia môže byť aj písomná spätná väzba žiakovi od rôznych relevantných osôb. Žiak si postupne zostaví komplexnú dokumentáciu, ktorú môže využívať aj v budúcnosti.

Funkcie portfólia:

- Tvorí podklad na dlhodobý proces zvažovania, premýšľania, poznávania seba samého a svojich možností, rovnako ako skúmania potrieb trhu práce a možností, ktoré sa na trhu práce pre budúce povolanie žiaka ponúkajú. Vede k pochopeniu, že voľba budúceho povolania a voľba študijnej cesty k tomuto povolaniu je dlhodobý proces.
- Podporuje sebariadenie žiaka tým, že žiak si ho vedie samostatne a zakladá si doň pre neho relevantné dokumenty, významné pre plánovanie sebarozvoja, zdokumentovanie a vyhodnocovanie dosiahnutých výsledkov a vývinu záujmov.
- Je zhrnutím materiálov týkajúcich sa žiakovho profesijného rozvoja.
- Zamedzuje náhodnej voľbe budúceho povolania v časovej tiesni pred ukončením školskej dochádzky alebo štúdia.

Portfólio môže mať fyzickú podobu, napr. zakladač, krúžkové zložky A4 s možnosťou vkladať ďalší materiál a pod., alebo môže mať elektronickú podobu. Žiak s portfóliom pracuje predovšetkým na triednických hodinách venovaných voľbe povolania a/alebo s kariérovým poradcom, prípadne na hodinách vzdelávacej oblasti Svet práce alebo vo svojom voľnom čase. Portfólio je vlastníctvom žiaka, je uložené na dostupnom mieste, aby si do neho mohol vkladať ďalšie materiály, ktoré ho oslovia, alebo ich považuje za dôležité v súvislosti s vlastným rozvojom smerujúcim k plánovaniu svojho života vo svete práce.

4.3. Intervencie pre žiakov so zdravotným znevýhodnením

Vývin zručností pre riadenie kariéry býva u žiakov so zdravotným znevýhodnením spravidla špecifický a vysoko individuálny. Závažnejšie zdravotné postihnutie (napr. mentálne postihnutie), často kombinované s pridruženými postihnutiami, zasahuje oveľa významnejšie do celkového vývinu, nielen do kariérového vývinu.

Pri nastavovaní intervencií berieme do úvahy výsledky posudzovania kariérového vývinu a diagnostiky v KVaKP, ktorá by mala vychádzať zo základnej psychologickkej, špeciálnopedagogickej diagnostiky a diagnostiky funkčnej kapacity (funkčného potenciálu) žiaka, ale tiež z hodnotenia úrovne individuálnych základných zručností pre život (basic living skills). Nevyrovnanosť vývinu, resp. nízka úroveň vývinu niektorých zručností potrebných pre život môžu byť bariérou rozvoja zručností pre riadenie kariéry a neskôr môžu vyústiť do problematického zaradenia sa do sveta práce. Preto intervencie v KVaKP u žiakov s ťažším zdravotným znevýhodnením nemožno oddeliť od intervencií na rozvoj základných zručností pre život. Nesmieme opomenúť ani informácie o rodinnom prostredí, prognóze jeho vývinu vo vzťahu k zdravotnému znevýhodneniu, ako aj dopad znevýhodnenia na sebapoňatie dieťaťa/žiaka, ktorý je podstatnou zložkou kariérového vývinu. Individuálny intervenčný program je vypracovaný pri zohľadnení všetkých uvedených informácií. Medzi ponúkané intervencie sa zaraďujú aj skupinové kariérové intervencie so spolužiakmi. Väčší dôraz ako u žiakov bez zdravotného znevýhodnenia sa však kladie na individuálne kariérové poradenstvo a tiež spoluprácu so ZZ. Vychádza sa pri tom z princípu, že zdravotné znevýhodnenie je len jednou z charakteristík žiaka, ktorá nie je výhradne určujúcu pri kariérovom plánovaní. Individuálne kariérové poradenstvo pre žiakov so zdravotným znevýhodnením má začínať čím skôr, najlepšie už na prvom stupni ZŠ, pričom sa zameriava na potenciál žiaka, jeho záujmy, a to i mimo akademickej/školskej oblasti. Dôležitá je tiež vo zvýšenej miere kariérová explorácia do šírky, keď sa žiak oboznamuje s čo najväčším

množstvom kariérových možností primeranými prostriedkami (vizuálne pomôcky, praktické skúsenosti, workshopy s predstaviteľmi konkrétnych povolání a pod.), aby sa predišlo predčasnému uzavretiu kariérovej voľby v dôsledku stereotypných predstáv o limitoch daných postihnutím. V príprave na tranzície, kariérový poradca spolu so žiakom skúmajú žiakom preferované záujmy a kariérové dráhy, podrobne sa oboznamujú so vzdelávacími cestami, ktoré k nim vedú. V súvislosti s nimi kariérový poradca zbiera informácie o školách a dostupných odboroch, ich požiadavkách na žiakov i možnostiach vzdelávania žiaka s daným znevýhodnením. Spolu so žiakom i jeho ZZ otvorene a realisticky hodnotia možné vzdelávacie alternatívy, vrátane ich následných možností pre uplatnenie na trhu práce, obmedzenia v rôznych pracovných pozíciách a ich potenciálnych zdravotných dopadoch. Kariérový poradca podnecuje a v prípade potreby sprostredkuje kontakt žiaka a jeho ZZ s vybranou školou (SŠ, VŠ) na dôkladné oboznámenie sa s podmienkami a prípadnými potrebnými úpravami pri prijímacích skúškach a pri ďalšom štúdiu.

V záujme vyrovnávania podmienok školskej úspešnosti s ostatnými žiakmi kariérový poradca úzko spolupracuje s inými odborníkmi, predovšetkým špeciálnym pedagógom a psychológom, ktorí navrhujú kompenzačné pomôcky, personálne zabezpečenie, zabezpečenie prostredia a iné dostupné možnosti pre žiaka. Oboznamuje sa tiež s novovznikajúcimi možnosťami trhu práce v kontexte zamestnávania a ďalších kariérových možností pre ľudí so zdravotným znevýhodnením (chránené dielne, legislatívne podmienky atď.), a tieto informácie poskytuje ďalej žiakom a ich ZZ.

4.3.1. Intervencie v podmienkach získaného zdravotného postihnutia

Kariérový vývin žiakov so získaným postihnutím je zložitejší ako u ich rovesníkov a vyžaduje špecifický prístup a stratégie kariérových intervencií. Výber konkrétnych intervencií a spôsob ich realizácie navyše výrazne závisí aj od veku, v ktorom došlo k takejto zásadnej zmene zdravotného stavu.

Dieťa/žiak sa nevyrovnáva iba s prítomnosťou postihnutia, ale aj so zmenami v rôznych oblastiach života (možnosti a spôsob realizovania aktivít, zmeny denného režimu, prístupnosť rôznych prostredí a pod.). Získané zdravotné postihnutie vyžaduje adaptáciu na nové podmienky života. Adaptácia na získané postihnutie nie je jednorazový akt, ktorý prebieha iba v istom časovom úseku, na konci ktorého je vyrovnanie sa s postihnutím. Môže sa vynoriť konflikt (v rovine biologickej, psychologickej či environmentálnej), ktorý opäť vyžaduje prispôbenie sa požiadavkám ďalšieho vývinového obdobia.

Získané postihnutia, napr. telesné, senzorické, ale aj psychiatrické ochorenia a chronické ochorenia, často predstavujú stratu predtým nadobudnutých zručností a vyznačujú sa zvyčajne relatívne špecifickými poruchami telesných a psychických funkcií. Dôsledky získaného zdravotného postihnutia môžu byť selektívne, môžu postihovať viacero funkcií. Zdravotné postihnutie sa môže vyskytnúť náhle, iné postihnutia sú pomaly progredujúce. Ak sú telesné a psychické funkcie vo vývine, postihnutie bude meniť úroveň a spôsob osvojovania si zručností a možnosť dosiahnuť v jednej alebo viacerých oblastiach bežný stupeň vývinu.

Získané zdravotné postihnutie nie je jediným ani určujúcim determinantom kariérového vývinu. Osobnosť dieťaťa, rodina či kontextové faktory prostredia môžu pôsobiť ako bariéry, ale aj ako facilitátory, preto majú byť intervencie v KvaKP omnoho viac ako u populácie bez zdravotného postihnutia zamerané aj na širšie prostredie.

Na kariérový vývin je potrebné, aby sa žiak zúčastňoval všetkých činností ako iní žiaci. V intervenciách sa majú kombinovať skupinové s individuálnymi aktivitami; je potrebné dbať, aby títo žiaci participovali na všetkých formách intervencií spolu s rovesníkmi. Účasť na spoločných skupinových aktivitách má svoj význam, pretože aj v prostredí skupiny rovesníkov sa žiak učí, ako riešiť mnohé problémy.

Skúsenosť iných, rôznorodosť pohľadov a tiež vzájomná spätná väzba pomáhajú vytvoriť si predstavu o sebe samom, svojich možnostiach, a zároveň je skúsenosť s rovesníkom so zdravotným znevýhodnením dôležitá aj pre zdravých žiakov.

V akútne náročnej situácii, po získaní zdravotného postihnutia nie je potrebné ihneď riešiť kariérovú budúcnosť žiaka. Tiež nie je užitočné vracať sa do minulosti k prvotným kariérovým plánom a konfrontovať ich s novou skutočnosťou. Je vhodné sústrediť sa na súčasnosť, na úlohy, ktoré má dieťa/žiak vykonávať v danom vývinovom období, a nechať čas na adaptovanie sa na novú zmenenú situáciu. Kariérový poradca má vytvárať priestor na nadväznú kariérové plány, pričom je prijateľné, ak predstavy žiaka nebudú hneď zohľadňovať nevyhnutné zmeny, pokiaľ rozhodnutia ešte nie sú kľúčové, nakoľko tento proces je dlhodobý. Dôležité je neformulovať rozhodnutia za žiaka a nezdôvodňovať ich argumentami expertov a dospelých. Pri práci s týmito žiakmi je potrebné si uvedomiť, že už pred získaním postihnutia boli v závislosti od ich veku minimálne v predstavách istý čas vnútorne orientovaní na určité profesie, uvedomovali si cestu k získaniu profesie, v príprave na povolanie už majú mnoho za sebou a v kariérovom vývine nezačínajú od nuly. Táto skutočnosť nemôže byť v intervenciách ignorovaná, nejde o „nový“ kariérový vývin. Intervencie môžu vychádzať z doterajších preferencií a záujmov v oblasti kariéry. Je predpoklad, že tieto preferencie a záujmy môžu nájsť uplatnenie v rôznych kariérových cestách a profesiách, a mnohé z nich môžu slúžiť dieťaťu ako nová perspektíva. Získané zdravotné postihnutie však môže viesť aj k celkovej zmene záujmov a objavovaniu možností, o ktorých žiak neuvažoval, čo vedie k výrazným zmenám v smerovaní profesijnej prípravy.

Je v prospech žiaka, aby zotrval v doterajšom vzdelávacom prostredí. V bežnej škole bude žiak zväčša vedený ako žiak so špeciálnopedagogickými potrebami. Môže byť potrebné, aby používal kompenzačné pomôcky. V niektorých prípadoch zvýšená potreba špeciálnopedagogickej intervencie vedie žiaka k prestupu do špeciálneho školstva. Novozískané postihnutie žiaka však nemá byť prvotným a určujúcim faktorom výberu študijných a kariérových alternatív. Jeho zaradenie do vzdelávacích programov špeciálnych stredných škôl nie je samo o sebe intervenciou, zväčša je zásahom z „vonkajšieho“ prostredia, nie internalizovaným rozhodnutím žiaka. Zaradenie žiaka do tohto typu škôl (do špeciálnej školy) môže facilitovať kariérový vývin, ale môže pôsobiť aj ako prekážka k plnohodnotnému flexibilnému uplatneniu sa na trhu práce (najmä na voľnom trhu práce).

4.4. Intervencie pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia

4.4.1. Kariérové poradenstvo pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (ďalej len „SZP“)

Kariérový vývin je významne ovplyvnený sociálnym prostredím. Postoje dieťaťa k sebe samému, vlastnej životnej situácii a k okoliu, či vzorce správania a návyky vo vzťahoch, hodnoty, vedomosti a kompetencie sú formované každodennými skúsenosťami a vzormi, s ktorými sa dieťa stretáva.

Deti a žiaci zo SZP sú od útleho veku konfrontovaní s tým, že aktivita dospelých ľudí je zameraná najmä na zabezpečenie prežitia a na napĺňanie základných životných potrieb, čo významne ovplyvňuje ich vnímanie práce a vzdelávania, a tiež rozvoj základných životných zručností, ktoré sa učia. Následkom je, že sa vzdávajú od väčšinového vnímania týchto aktivít. Deti a žiaci zo SZP si preto vo svojom kariérovom vývine vyžadujú zvláštnu podporu kariérového poradcu a ďalších zainteresovaných osôb.

Je zrejmé, že deti a žiaci zo SZP sú heterogénnou skupinou, a významnú rolu hrajú nielen interindividuálne, ale často tiež kultúrne a regionálne rozdiely. Problémy, s ktorými sa však v rámci

kariérového vývinu najčastejšie stretávajú a na ktoré je potrebné orientovať intervencie, sú nasledujúce:

- Nízka podpora základného i ďalšieho vzdelávania od ZZ a ďalších blízkych osôb, často v dôsledku extrémnej chudoby a kultúrnych rozdielov.
- Diskriminácia v spoločnosti, možné a často neuvedomované predsudky aj zo strany niektorých PZ/OZ a štrukturálne bariéry (napr. v prístupe k vzdelaniu ide o nedostatočné zastúpenie vhodných SŠ v dostupnej vzdialenosti a pri snahe o zamestnanie ide o problémy napr. s dostupnou dopravou a pod.).
- Slabé sociálne zdroje a siete - nedostatok pozitívnych profesionálnych vzorov a osobných príkladov medzi dospelými z blízkeho okolia alebo pre nich prijateľných vzorov mimo komunity. Nedostatok informácií v oblasti vzdelávacích a pracovných príležitostí, nedostatočné kariérové informácie.
- Sebahodnotenie - málo realistické sebahodnotenie, spolu s nerozvinutými zručnosťami plánovania vedú k podceňovaniu, prípadne preceňovaniu svojich možností.

4.4.2. Intervencie pre deti zo SZP

Pri práci s deťmi zo SZP je pre kariérového poradcu zvlášť dôležité, aby pracoval s vlastnými stereotypmi a očakávaniami, snažil sa o porozumenie, akceptáciu a rešpektovanie rôznorodosti detí zo SZP, ich kultúrnych odlišností, ale i podobností, poznanie jazyka, kultúry, tradície a histórie.

Spolupráca so ZZ dieťaťa alebo inými jeho blízkymi je dôležitým predpokladom úspešného pôsobenia kariérového poradcu. Zvyšovanie motivácie a angažovanosti rodičov v oblasti rozvoja dieťaťa, s ohľadom na jeho školskú a pracovnú kariéru, je možné prostredníctvom edukácie o význame vzdelávania a kariérového rozvoja a sprostredkovaním orientácie v systéme vzdelávania, ako aj prepojením vzdelávania s ich reálnym životom. Motiváciu k ďalšiemu vzdelávaniu a kariérovému rozvoju je dobré podporovať realistickým zhodnotením výhod i nevýhod, ale i bariér, s ktorými sa ľudia zo SZP stretávajú.

Podpora a záujem blízkeho okolia úzko súvisí s pozitívnou motiváciou žiaka. Z tohto dôvodu má intervenciám predchádzať podrobná školská anamnéza, vrátane diagnostiky potenciálu a všetkých výukových a kariérových ťažkostí, taktiež rodinná anamnéza, v ktorej sa sleduje najmä rodinná situácia a vzájomné vzťahy medzi jednotlivými členmi, aby kariérový poradca mohol nadviazať spoluprácu s dôveryhodnou osobou z blízkeho okolia žiaka, ktorá by ho podporovala a na ktorú sa kariérový poradca môže obrátiť. Dôležitá je tiež analýza sociálneho statusu obyvateľov komunit, teda rodín žiakov, z hľadiska zamestnanosti členov blízkej rodiny a pracovných príležitostí v blízkom okolí. Na túto analýzu je možné nadviazať v individuálnej práci so žiakom, keď sa zameriavame na jemu známe a dostupné alternatívy vo vzdelávaní a svete práce. Kľúčovú rolu pri nadviazaní kontaktu hrá prejavovaná úcta k rodičom a osobné spoznanie rodiny. V rozhovoroch s rodičmi dochádza k vysvetľovaniu významu vzdelania na uplatnenie dieťaťa, a tým k motivovaniu ZZ, aby podporovali dieťa pri prechode do vyšších stupňov vzdelávania. ZZ je potrebné tiež zapojiť do vyhľadávania vhodnej školy, pri zohľadnení záujmov žiaka, jeho predpokladov, ale aj možností následného uplatnenia na trhu práce, pričom sa využíva znalosť miestnych podmienok, dobré príklady z okolia žiaka a pod. Poradca poskytuje tiež informácie o najvhodnejších možnostiach kariérového rozvoja žiaka, prípadne odporúča kariérovú podporu pre ZZ. Tiež je dôležité identifikovanie možných rizík pri plánovaní – napr. finančné pokrytie vzdelávania a s ním súvisiacich výdavkov, nutnosť starostlivosti o mladších súrodencov zo strany starších súrodencov, potreba finančne prispievať na chod domácnosti a pod. Po zvážení rizík je potrebné hľadať možnosti pre dieťa, informovaním o možnostiach sociálnych štipendií, prepájaním na rôzne podporujúce nadácie, neziskové organizácie, ktoré poskytujú sociálneporadenstvo a rôzne

druhy podpory.

Ako efektívne sa ukazuje postupné budovanie dobrých vzťahov s komunitou a dlhodobé pôsobenie v nej. V tomto smere je dobré nadviazať spoluprácu s externými partnermi - mimovládny organizáciami, komunitnými centrami, komunitnými službami mesta alebo obce (sociálne odbory miestnych samospráv), ÚPSVaR a ich službami či charitatívnymi organizáciami, ktoré so žiakmi rodinou pracujú mimo školského prostredia. Je potrebné zosúladiť svoje koncepcie v prístupe k žiakovi, ako aj rôznorodé intervencie a očakávania s týmito aktérmi. U samotných žiakov je dôležité nadviazať na fungujúce a pozitívne vzťahy a aspekty života a oceniť a podporiť to, čo sa darí. Zážitok úspechu, ktorý sa u tejto skupiny môže vyskytovať zriedkavo, je jednou zo základných stratégií na rozvoj sebaúčinnosti. Na posilnenie motivácie a podporu sebaúčinnosti je možné využiť i zástupný príklad, čiže rovesníkov, ktorým sa v nejakej oblasti darí. Mentoring a tutorstvo sú ďalšie z odporúčaných intervencií, ktoré podporujú sebadôveru žiakov zo SZP. Ponúkajú rolové vzory vo vzťahu k školským a pracovným výkonom a sebaregulácii. Dôležitú rolu hrá tiež prístup OZ a PZv školy, ktorí prostredníctvom dôvery voči žiakom zvyšujú ich vlastné sebavedomie a povzbudzujú ich v stanovení cieľov. Najmä v záverečných ročníkoch ZŠ je dôležité takto budovať motiváciu žiakov.

Prostredníctvom intervencií by tiež deti a žiaci mali získavať porozumenie pre dôsledky svojho konania a učiť sa vidieť problémy a ich riešenia v krátkodobej i dlhodobej perspektíve. V dôsledku ich skúseností s chudobou a často extrémnymi životnými podmienkami sa u nich do popredia dostávajú predovšetkým stratégie orientované na rýchlo dosiahnuteľný zisk v zamestnaní bez kvalifikácie, čo v kariérovom kontexte vedie k predčasnému odchodu žiaka zo vzdelávania. Prostredníctvom príbehov, rolových vzorov z komunity, ale i modelovými praktickými príkladmi zo školského prostredia je možné zviditeľňovať a podporovať dlhodobejšie stratégie dočasného odkladania zisku v prospech perspektívnej väčšej odmeny, a tak motivovať žiakov k čo najdlhšiemu zotrvaniu vo vzdelávaní.

So svetom práce sa majú žiaci oboznamovať prostredníctvom praktických skúseností a v reálnych životných situáciách, pričom podstatné je umožniť kariérovú exploráciu do šírky, keď sa žiak oboznamuje s čo najväčším množstvom kariérových možností. Dôležité je neklásť dôraz len na rozvoj akademických zručností, ale tiež umožniť žiakom rozvíjať zručnosti v práci s ľuďmi a v práci s materiálom (priestorovo-mechanické zručnosti) a podporovať rozvoj tvorivosti. Dôležité miesto v rámci kariérovej výchovy má aj téma finančnej gramotnosti a racionálneho hospodárenia.

V období tranzície na základe diagnostiky kariérový poradca, resp. triedny učiteľ odporúča najvyšší dosiahnuteľný cieľ, čiže školu, na ktorú má žiak potenciál a predpoklady. Ak sa nepodarí odstrániť prekážky (často len psychologické) a obavy z dochádzania do školy či z nedostatočného finančného zabezpečenia štúdia, potom sa hľadá najvhodnejší odbor na škole v blízkosti bydliska. Prioritou je, aby pokračovalo vzdelávanie žiaka v SŠ, nakoľko to vedie nielen k rozšíreniu možností uplatnenia vo svete práce, ale tiež podporuje osobnostný rozvoj a sociálne žiaduce správanie.

Je potrebné, aby intervencie v tejto cieľovej skupine prichádzali čo najskôr, ideálne už v prvom roku školskej dochádzky. Výraznou komplikáciou intervencií v KVaKP, ktorej kariérový poradca potrebuje venovať pozornosť v spolupráci so ŠPT, je nepravidelná dochádzka detí do školy.

Vyššie uvedené intervencie v KVaKP pre deti zo SZP nadväzujú na ostatné intervencie v KVaKP, ktoré sú plánované na základe identifikovaného kariérového vývinu a sú vykonávané denne v školskom prostredí, najmä počas bežnej výučby, ale tiež v spolupráci s poradenským zariadením (napr. diagnostika v súvislosti s tranzíciami a pod.).

4.5. Intervencie pre žiakov s intelektovým nadaním

Kariérové poradenstvo pre žiakov s intelektovým nadaním je jednou z najpreferovanejších foriem poradenstva pre nadaných. Podpora kariérového vývinu žiakov s intelektovým nadaním má špecifiká vychádzajúce z ich potrieb (Fábik, 2019).

Multipotencialita nadaných žiakov, t. j. širšie spektrum schopností, v ktorých dosahujú nadpriemernú výkonnosť, môže viesť k nerozhodnosti ohľadom ich budúceho kariérového smerovania a výberu školy (Strachanová, Kaššaiová, 2017). V intervenciách je preto dôležité nezohľadňovať len intelektový potenciál, ale zameriavať sa aj na ďalšie aspekty, ako sú záujmy a motivácia. Dôležité sú intervencie zamerané na hodnoty žiakov, nakoľko sa často vo zvýšenej miere orientujú na zmysluplnosť aktivít, čo sa odráža aj pri výbere budúcej profesie. Nadaní žiaci majú často tendencie k perfekcionizmu a stretávajú sa s vysokými očakávaniami aj od druhých (napr. ZZ a učiteľov), preto sa intervencie v KVaKP zameriavajú aj na spracovanie prípadného neúspechu, zvládanie stresu a budovanie sebahodnoty, nezávislej od podávaných výkonov. Rovnako dôležité je zahrnúť do spolupráce na týchto témach aj ZZ žiaka.

Niektorí žiaci môžu svoj kariérový záujem nachádzať už v skoršom veku. Pre žiakov s vyhranenými záujmami je dôležité sprostredkovať možnosti praxe, návštevy na reálnom pracovisku a podporu pri rozvoji ich záujmov do hĺbky. Zároveň je potrebné predchádzať skorému uzavretiu sa iným možnostiam prostredníctvom intervencií, ktoré umožňujú ďalšiu kariérovú exploráciu. V intervenciách je potrebné sa vo všeobecnosti zamerať na celú osobnosť, vrátane sociálnych a emocionálnych potrieb, akademických schopností, kultúrneho zázemia a sebaúčinnosti. Nadaní študenti často uprednostňujú štruktúrované individuálne poradenstvo, v ktorom poradca navrhuje témy, kladie otvorené otázky a otvorene prezentuje výsledky testov (Strachanová, Kaššaiová, 2017).

5. Príklad z praxe

Vyrovňovanie príležitostí a podpora kariérového vývinu – kariérový príbeh Janky

Janka nastúpila do základnej školy s poruchou zraku a prognózou postupného zhoršovania, až úplnej straty zraku. Žila v úplnej rodine s jedným starším súrodencom; rodičia ju zapájali do bežného života. Po nástupe do prvého ročníka mala dobre rozvinuté komunikačné zručnosti, primerané sebavedomie a asertivitu v kontakte s inými a prejavovala svoju veselosť a záujem o učenie.

V podpore kariérového vývinu všetkých žiakov na úrovni systémovej intervencie mala škola vypracovaný celoškolský plán kariérového poradenstva a kariérovej výchovy (KVakP), pričom jednotlivé kariérové témy a aktivity sa z neho zapracovávali do plánov triednych učiteľov. Na prvom stupni sa kariérový plán zameriaval prevažne na priame intervencie triednych učiteľov na získavanie pracovných návykov žiakov, oboznamovanie sa s povolaniami a na nácvik základných zručností pre riadenie kariéry, najmä zručnosti spolupráce, sebapoznania a práce s odlišnosťami. Po úprave prostredia a pravidiel bezpečného pohybu v triede sa Janka zapájala do všetkých kariérových aktivít spolu s ostatnými spolužiakmi.

Prechod/tranzícia na druhý stupeň základnej školy (nižšie stredné vzdelávanie) znamenal výraznú zmenu s potrebou adaptácie na nových spolužiakov a prostredie triedy, nových učiteľov predmetov, aj novú triednu učiteľku. Kariérová poradkyňa v škole koordinovala adaptačný proces a iniciovala vytvorenie tímu triednej učiteľky, školskej špeciálnej pedagogičky a rodičov, ktorý pracoval počas celého druhého stupňa. Tím sa stretával na začiatku školského roka a v jeho polroku, s cieľom spoločného plánovania podporných zdrojov a opatrení na vyrovňovanie podmienok Jankinej školskej úspešnosti s ostatnými spolužiakmi. Na zvládanie školskej záťaže, prijímacích skúšok, vyrovňovanie sa so zmenou a zhoršujúcim sa zdravotným stavom Janke poskytovalo poradenské zariadenie psychologické poradenstvo a neskôr diagnostiku v KVaKP, najmä čo sa týkalo vyvíjajúcich sa intelektových schopností a osobnosti v šiestom a ôsmom ročníku. Odbornou personálnou podporou

v škole bolo prijatie špeciálnej pedagogičky, ktorá vždy podľa dohody s Jankou poskytovala podporu pri zvládaní učiva s využitím jednoduchých kompenzačných pomôcok a pri zmene učebne aj orientáciu v novom priestore. S podporou triednej učiteľky a svojich spolužiakov sa Janka zúčastňovala na všetkých školských kariérových činnostiach v rámci vyučovania aj v mimoškolskej činnosti. Do kariérového plánu triedy bolo zahrnuté aj individuálne kariérové poradenstvo Janky zamerané na sebaopoznávanie (aktivity ohľadom toho, kto som, aký som, aký je môj osobný profil a schopnosť študovať), zisťovanie záujmov a predpokladov aktivitami ako spoznanie kariérového typu, činiteľov ovplyvňujúcich voľbu povolania, výber práce, zbieranie informácií o možnostiach štúdia priamo na stredných školách a individuálnou poradenskou a konzultačnou činnosťou, s otváraním mnohých perspektív uplatnenia. Na základe výsledkov diagnostiky, individuálneho poradenstva a akademických záujmov sa Janka rozhodla pokračovať v štúdiu na gymnáziu.

Na úspešnú tranzíciu zo základnej školy na gymnázium kariérová poradkyňa sprostredkovala (v 8. ročníku) stretnutie rodičov a Janky s odborným zamestnancom, tyflopédom, k posúdeniu schopností zvládania bežných samoobslužných činností a orientácie v priestore v školskom prostredí a stretnutie s vedením gymnázia, ktoré na základe odporúčaní poradenského zariadenia posúdilo možnosti prijatia a prípravu priestorových, personálnych a vzdelávacích úprav s dostupnými individuálnymi kompenzačnými pomôckami na prácu so zdravotným znevýhodnením.

Kariérová poradkyňa na gymnáziu pokračovala v práci s podporným kariérovým tímom a kvôli zvládnutiu náročného učiva na gymnáziu a osamostatňovaniu sa Janky sprostredkovala spoluprácu s Úniou slabozrakých a nevidiacich, ktorá poskytla kurz pracovnej rehabilitácie a špecializovaného sociálneho poradenstva. Ten Janke umožnil po úplnej strate zraku využívať technické kompenzačné pomôcky a dozvedieť sa o širšom sociálnom kontexte svojho života. Pedagogická asistentka na gymnáziu jej spracovávala texty z učebníc do vhodnej podoby. Kariérovu podporu sa vyhŕažovali Jankine záujmy najmä o dejiny, občiansku náuku a najviac o psychológiu, kombináciu ktorých sa rozhodla rozvíjať v štúdiu na právnickej fakulte.

K úspešnému štúdiu na vysokej škole prispel s úpravou textov informatik fakulty, individuálny prístup vysokoškolských pedagógov pri overovaní vedomostí a podpora spolužiakov bez potreby osobného asistenta. Počas štúdia sa aj Janka, podobne ako iní spolužiaci, zúčastnila so spolužiačkou na polročnom študijnom pobyte Erasmus+ v Padove v Taliansku.

Ďalšou Jankinou kariérovou tranzíciou bolo úspešné zaradenie sa do pracovného života a adaptácia na nový spôsob pracovných činností. Adaptačný proces prebiehal podobne ako u ostatných absolventov, Janka už vedela pracovať s kompenzačnými pomôckami a vedela vyjadriť svoje potreby v spolupráci s inými. Od prípravy súdnych analýz sa postupne zúčastňuje s kolegyňou na súdnych pojednávaniach, s osobným kariérovým plánom absolvovať pojednávania samostatne. Vďaka získaniu finančnej nezávislosti sa osamostatnila a býva neďaleko pracoviska.

Kariérový úspech Janky je výsledkom dlhodobej tímovej spolupráce všetkých zúčastnených v podpore jej kariérového vývinu až do úplnej samostatnosti – iniciovaný a koordinovaný kariérovou poradkyňou v základnej škole so získaním podpory vedenia školy. Prispela k tomu na systémovej úrovni školy uchopená kariérová výchova pre všetkých žiakov, multidisciplinárna spolupráca a záujem o zlepšenie podmienok zdravotne znevýhodnenej žiačky. Ďalej to boli nadviazanie dôvernej a otvorenej komunikácie s pedagógmi pri riešení problémových situácií, pravidelná informovanosť rodičov, informovanosť kariérového poradcu o podmienkach prijatia a možnostiach štúdia na strednej škole, spolupráca s podporným tímom zloženým z pedagogických a odborných zamestnancov v základnej aj strednej škole a s odborníkmi mimo školy. Všetci sa pričínili o úspešné vyrovnanie príležitostí pre Janku v učení sa s ostatnými a Janka svojou húževnatosťou a snahou o úspešné zaradenie sa do života.

(Ivona Blahovcová, výchovný poradca v ZŠ s 34-ročnou praxou)

6. Literatúra

AMUNDSON, N. E. et al. 2011. Základné zložky kariérového poradenstva, SAAIC.APA Dictionary of Psychology. 2015. American Psychological Association.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Podporná úroveň 1. stupňa: Systém poradenstva a prevencie. Bratislava: MŠVVaŠ SR. Dostupné online: <https://www.minedu.sk/data/att/218/22169.eeac5b.pdf>

BARNES S. A. – BIMROSE J., et al. 2020. The Role of Parents and Carers in Providing Careers Guidance and How They Can Be Better Supported: Evidence Report. University of Warwick, <https://www.researchgate.net/publication/340004769>

BEKOVÁ, L. – GRAJCÁR, Š. 2012. Zručnosti pre riadenie vlastnej vzdelávacej a profesijnej dráhy a ich rozvoj v sektore vzdelávania. Bratislava: Slovenská akademická asociácia pre medzinárodnú spoluprácu, Centrum Euroguidance.

BROWN, A. – BIMBROSE. 2011. Developmental Tasks, Vocational Development and Career Adaptability. Coventry: Bimrose Institute for Employment Research, University of Warwick. https://warwick.ac.uk/fac/soc/ier/people/abrown/publications/inap_ab_jb_submission_10th_february_final.doc

Career Guidance. 2004. A Handbook for Policy Makers, OECD/European Communities, p. 10. <https://www.oecd.org/education/innovation-education/34060761.pdf>

Dotazník štruktúry všeobecných záujmov, vydavateľ slovenskej verzie: <https://www.parinc.com/Resources/Permissions-and-licensing#990292-standard-self-directed-searchspan-classreg-tmregspan-sdsspan-classreg-tmregspan>

FÁBIK, D. 2019. Psychológia intelektovo nadaných žiakov. Bratislava: Equilibria. Excerpt z kapitoly Kariérové poradenstvo pre nadaných žiakov, s. 267-280.

From Policy to Practise. 2008. A Systemic Change to Lifelong Guidance in Europe, European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop). https://www.cedefop.europa.eu/files/etv/Upload/Information_resources/Bookshop/505/5182_en.pdf

GRIGORENKO, E. L. – STERNBERG, R. J. 1998. Dynamic testing. Psychological Bulletin, vol. 124, no. 1, p. 75-111.

Guidelines for Assessment of and Intervention With Persons With Disabilities. 2011. APA. <https://www.apa.org/pi/disability/resources/assessment-disabilities>

HARGAŠOVÁ, M. 2008. Od teórie k praxi kariérového poradenstva v školách a školských zariadeniach. Efektívna prevencia pred nezamestnanosťou začína kariérovou výchovou a kariérovým poradenstvom v školách a školských zariadeniach. Zborník. Bratislava: MPC. Projekt ESF, ITMS 11230310039/11230310161). <http://is.komposyt.com/pre-odbornikov/karierove-poradenstvo/>

preview-file/hargasova-m_efekt-prev_mpc-247.pdf

HARGAŠOVÁ, M. – Matula, Š. (ed). 2011. Kariérové poradenstvo v rezorte školstva a jeho interdisciplinárne súvislosti - tradícia, aktuálny stav, perspektívy. Zborník Druhé poradenské dni v SR, Dolný Kubín, s. 7-14.

http://www.cpppapdk.sk/dokumenty/Zbornik_Druhe%20poradenske%20dni_2011_DK.pdf

HERSHESSON, D. 2002. Income: A Framework for Conceptualizing the Career Development of Persons with Disabilities. Rehabilitation Counseling Bulletin, vol. 45, no. 4, p. 195-206.

HOOLEY, T. – SULTANA, R. G. 2017. Kariérové poradenství pro sociální spravedlnost. Kariérové poradenstvo v teórii a praxi, roč. 6, č. 11, s. 6-13.

<https://www.euroguidance.sk/document/casopis/11.pdf>

HŘEBÍČEK, L. 2001. Teorie kariérového vývoje a kariérního poradenství. Brno: CDV MU.

JARVIS, P. S. 2013. Food for Thought. Career Management Skills, Keys to a Great Career and Great Life. Canadian Career Foundation, p. 5-8.

Kariérové poradenstvo, Príručka pre tvorcov koncepcií, OECD, 2005, preklad a slovenská edícia, Slovenská akademická asociácia pre medzinárodnú spoluprácu, Euroguidance Slovensko. http://web.saaic.sk/nrcg_new/kniznica/2013/CMS_v_sektore_vzdelavania_eBook.pdf

MARTONČÍK, M. 2021. Záujmové zošity - intervenčná časť dynamického testu profesijných záujmov: opis a predvýskum zameraný na zistenie ich podnetnosti. Príspevok na 7. medzinárodnej konferencii doktorandov odborov psychológia a sociálna práca, Ústav filologických štúdií PF UK Bratislava, 13. mája 2021.

MATULA, Š. 2007. Koncepcia prevencie sociálno-patologických javov u detí a mládeže v pôsobnosti rezortu MŠ SR na obdobie rokov 2007-2010 (záverečný pracovný dokument).

MAU, W. C. 2008. Career Development Interventions in School, Handbook of school counseling. In H. L. K. Coleman & C. Yeh (Eds.). p. 497-515. New York, New York: Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203874806>

NEARY, S. – DODD, V. – HOOLEY, T. 2015. Understanding Career Management Skills: Findings From the First Phase of the CMS Leader Project. Derby: International Centre for Guidance Studies, University of Derby.

NICHOLSON, N. 1990. The Transition Cycle: Causes, Outcomes, Processes and Forms. In: Fisher, S., Cooper, C. L. (eds): On the Move: The Psychology of Change and Transition, Wiley, New York, p. 83- 108.

NILES, S. G. – HARRIS-BOWLSBEY, J. 2017. Career Development. Interventions. New York: New York.

NOTA, L. – SANTILLI, S. – SORESI, S. 2015. Qualitative Approaches to Career Assessment with People with Disability. In: McMahon M., Watson, M. (eds) Career Assessment. Qualitative Approaches. Rotterdam: SensePublishers, p. 221-229.

OECD Economic Surveys: Slovak Republic, 2019. Overview, p. 5-6.
<https://www.oecd.org/economy/surveys/Slovak-Republic-2019-OECD-economic-survey-overview.pdf>

POŽÁR, L. 2007. Základy psychológie ľudí s postihnutím. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

POŽÁR, L. 2021. Chcem pracovať, kto mi pomôže? Posilnenie spolupráce medzi tvorcami politik a neziskovým sektorom pri integrácii zdravotne znevýhodnených ľudí na trh práce. Central European Research Institute (CELSI), Research Report, no. 43. https://www.celsi.sk/media/research_reports/RR43_OS0XTRW.pdf

SHARF, R. 2013. Applying Career Development Theory to Counseling. Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning.

STRACHANOVÁ, D. – KAŠŠAIOVÁ, B. 2017. Úskalia kariérového poradenstva pre nadaných. Voľba štúdia a povolania intelektovo nadaných osôb, FSEV UK Bratislav,, ISBN 978-80-223-4457-9. https://fses.uniba.sk/fileadmin/fsev/uap/dokumenty/2017_18/BronisKassaiovaStrachanova2017.pdf

THOMAS, W. 2015. Vocational Evaluation and Assessment: Philosophy and Practice. Vocational Evaluation and Career Assessment. Professionals Journal, vol. 10, no.1, p. 34-53.

Zákon č. 245/2008 Z. z. (Školský zákon) o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Ďalšie zdroje:

BANDURA, A. 1969. Principles of Behavior Modification, New York Holt: Reinhart and Winston.

Plánovanie a realizácia stratégie a aktivít tranzícií – ukážky plánov a konkrétnych aktivít. <https://www.pac-uk.org/wp-content/uploads/2018/05/Example-Transition-Plan-and-Strategies- V1.0.pdf>

BROWN, S. D. – LENT, R. W. 2016. Social Cognitive Theory in a Diverse World: Closing Thoughts, in: Journal of Career Assessment, p. 1-8.

ČEREŠNÍKOVÁ, M. 2017. Odborná činnosť: pomoc pri príprave na školskú dochádzku a školské vyučovanie a sprevádzanie dieťaťa do a zo školského zariadenia. Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, in: <https://www.npkiku.gov.sk/data/files/npkiku/dokumenty/Skolska%20dochadzka%20blok.pdf?csrt=9743275881596638821>

DRÁĽ, P.: Vyrovnávame šance CVEK, 2015; dostupné aj online: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/12/Peter-Dral-Vyrovnavame-sance-web.pdf>

DUNČÁKOVÁ, Ľ. Program kariérového poradenstva pre žiakov základných škôl, osvedčená skúsenosť odbornej praxe, in:

https://mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/5_ops_duncakova_lubomira_-_program_karieroveho_poradenstva_pre_ziakov_zakladnych_skol.pdf

DUNČÁKOVÁ, Ľ.: Kariérové poradenstvo pre žiakov stredných škôl. Osvedčená skúsenosť odbornej praxe, In: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/6_ops_duncakova_lubomira_-_karierove_poradenstvo_pre_ziakov_strednych_skol.pdf

DVOŘÁK, D. – VYHNÁLEK, J. – STARÝ, K. 2016. Tranzice a transfer ve vzdělávací dráze: longitudinální studie rizikového žáka. Studia paedagogica, vol. 21, no. 3, p. 9-39, ISSN 2336-4521, In: <https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1543>

Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV; Slovník cudzích slov (akademický) z 2005; online: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=intervencia&s=exact&c=n905&cs=&d=scs>

NILES, S. G. – HARRIS-BOWLSBEY, J. 2017. Career Development Interventions, Pearson Education.

Zmena charakteru práce a zručnosti v digitálnom veku. 2019. Bratislava: Slovenská akademická asociácia pre medzinárodnú spoluprácu, Centrum Euroguidance.

MARTINKOVIČOVÁ, L. 2016. Kariérová adaptabilita: nielen zdroj pri kariérových zmenách a tranzíciách, Združenie pre kariérové poradenstvo a rozvoj kariéry, 3. klubové dni, <https://rozvojkariery.sk/treti-regionalny-klub-bratislave-ponukol-informacie-karierovej-adaptabilite-nielen-zdroji-pri-karierovych-zmenach-tranziciach/>

SAVICKAS, M. L. 2005. The Theory and Practice of Career Construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), Career development and counseling: Putting theory and research to work, p. 42-70.

Ďalšie príklady dobrej praxe v KVaKP:

Každoročne sa udeľuje Národná cena kariérového poradenstva na Slovensku, v Českej republike a v ďalších krajinách EÚ, ocenené príspevky sú vydávané po jednotlivých ročníkoch v skrátenej forme v zborníkoch Euroguidance, In: <https://www.euroguidance.sk/index.php?sw=5>